

Konsten att strula till ett liv

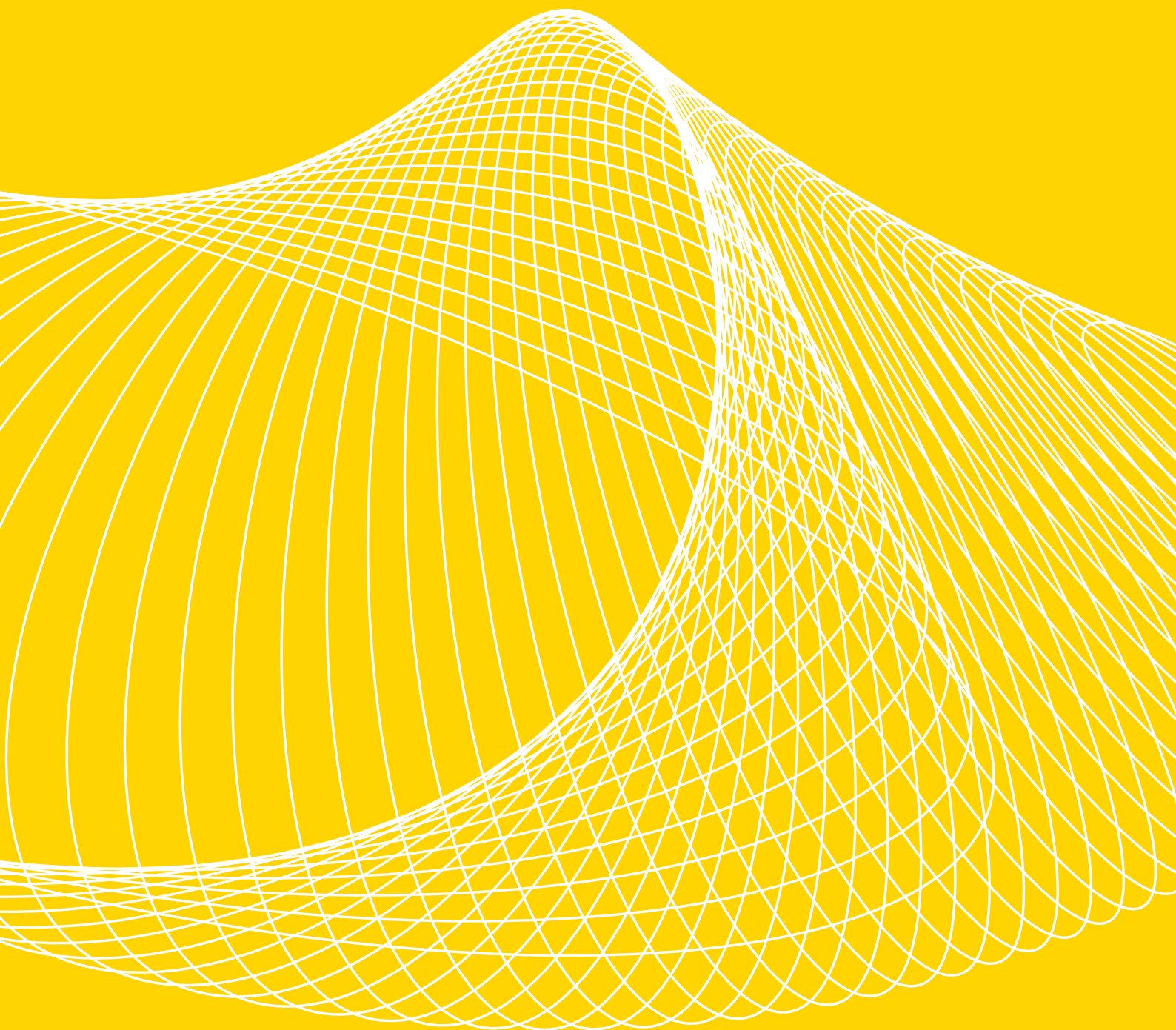
Om ungdomars irrvägar mellan skola och arbete

STEFAN FÖLSTER, JOHAN KREICBERGS, MALIN SAHLÉN

JULI 2011

SVENSKT NÄRINGSLIV
CONFEDERATION OF SWEDISH ENTERPRISE

Sammanfattning

En vanlig uppfattning är att svenska ungdomar utbildar sig sent och länge jämfört med sina mot-svarigheter i många andra länder, och därför gör sin debut på arbetsmarknaden relativt sent. Svenska studenter är i snitt 29 år gamla när de tar examen, mot 26 för OECD-länderna som helhet.

I denna rapport redovisas två omfattande undersökningar av konsekvenserna av ungdomars irrvägar genom utbildningssystemet och mekanismerna bakom. Dessa studier ger i många stycken en annan bild av problemets karaktär, och därför också delvis andra lösningar än de som vanligtvis förordas.

Unga som kommer in på en utbildning som är efterfrågad på arbetsmarknaden tar sig i allmänhet igenom den i rask takt. Den sena genomsnittliga examensåldern beror i stället på, för det första, att många läser utbildningar utan säker framtid och dessa tar mycket lång tid på sig att avsluta sina studier, och för det andra att högskoleutbildning har blivit en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Situationen ställer till stora problem, både för ungdomar som hamnar i högskoleutbildning trots att de hellre skulle vilja arbeta, men också för ungdomar som verkligen vill studera men trängs undan av dem som egentligen inte är särskilt intresserade.

Ungdomar som siktar på att arbeta utan högskoleutbildning har ofta svårt att hitta arbete så länge ungdomsarbetslösheten ligger på en hög nivå. Att börja studera har blivit en vanlig åtgärd för ungdomar i denna situation – exempelvis fanns det under år 2008 fler arbetssökande studenter som hellre ville arbeta, än det fanns ungdomar i arbetsmarknadspolitiska program. Sedan början av 1990-talet har dessutom antalet personer i högskolan ökat 54 procent, samtidigt som personer i åtgärder har minskat med 34 procent. Det kan dessutom vara mer attraktivt än många arbeten, som är ansträngande med låg lön. Det är ingen slump att bärplockning och många andra jobb inte utförs som ungdomsjobb längre.

För en sådan ungdom är det ofta inte särskilt viktigt att studera i snabb takt. Tvärtom kan avbrott för ströjobb vara helt rationella, ett sätt att undvika att dra på sig för stora studieskulder. Det är inte heller särskilt viktigt att välja en utbildning som leder till ett akademiskt yrke. Det är ju inte det som är livsplanen för denne ungdom. Ur samhällets synvinkel torde det däremot vara problematiskt att högskolor har ekonomiska incitament att starta alla möjliga utbildningar som svampkunska-p och golf utan särskild hänsyn till chansen att få jobb.

Dessa "arbetslösa studenter" kan utlösa en negativ multiplikatoreffekt. Risken är förstås stor att de tar platser från ungdomar som är mycket motiverade och vet vad de vill studera. När dessa i sin tur inte får plats så påbörjar de andra utbildningar i väntan på att komma in på den utbildning som de egentligen siktar på. De blir "undanträngda studenter". Inte heller för dem är det då särskilt viktigt att studera i snabb takt så länge de inte lyckats komma in på den eftertraktade utbildningen. Totalt sett studerar dessa då mycket längre än nödvändigt, vilket spär på den negativa multiplikatoreffekten.

Till skillnad från dessa två grupper så visar våra resultat att studenter som vet vad de vill, som kommer in på sina utbildningar och som har en arbetsmarknad att gå till när de kommer ut, också normalt tar sig igenom sina studier i rask takt. Det här innebär att det är svårt att analysera genomströmningen i högskoleutbildningarna separat från ungdomars arbetsmarknadssituation i övrigt.

Effekten av långsam genomströmning blir negativ, både för individens livsinkomster och för samhället i stort. En enskild individ kan förlora så mycket som en miljon kronor på att skjuta upp sina högskolestudier med ett par år. Detta visas i tabellen.¹

Tabell 1. Ackumulerad livslön

Civilingenjör raka vägen	13 192 072 kr
Civilingenjör + 4 år	11 816 792 kr
Humaniora raka vägen	9 316 496 kr
Humaniora + 4 år	8 350 106 kr
Lärare raka vägen	8 967 593 kr
Lärare + 4 år	7 996 362 kr

Förutom att man går miste om stora belopp i inkomst så visar det sig att tappet till största del koncentreras till åldrarna upp till 40 år.² Att fördröja studielivet ger en initial skillnad i årsinkomsten men vid 40 år är skillnaderna alltså borta, vilket innebär att hela inkomstbortfallet av att skjuta upp arbetslivsinträdet föreligger under ett decennium. Det kan påverka livssituationen för personer i åldern 30-40 år radikalt. En lärare som är klar med sin utbildning vid 26 års ålder har då redan hunnit tjäna en miljon och kunnat lägga undan till en bostadsinsats i 30-årsåldern.

Den som avslutar sin utbildning sent skall samtidigt ta de första avgörande stegen i karriären, bilda familj och skaffa bostad, med alla de åtaganden som det innebär. Det är i det läget kompromisserna riskerar att bli stora. Ett stressat liv med mycket deltidsarbete och en offrad karriär. Eller att skjuta upp barnafödandet, med risk för att det inte blir av alls. Det är valen som många då konfronteras med. Livet blir ganska struligt.

Om man jämför detta med civilingenjören som gått raka vägen så är läget helt annorlunda. Hon har etablerat sig på arbetsmarknaden och kunnat visa vad hon går för i karriären, vilket gör att en föräldradighet inte nödvändigtvis blir ett stort avbräck. Hon har kunnat lägga undan en grundplåt för bostad och andra eventualiteter. Livspusslet blir väsentligt enklare.

Att ekonomiska incitament spelar roll när man väl är inne i utbildningssystemet visar sig exempelvis genom att de som har den bästa arbetsmarknaden att gå till tar sig igenom snabbast. Exempelvis har de som läser en fyraårig utbildning inom teknik och tillverkning börjat sin högskoleutbildning när de är 19,9 år, ungefär som många andra. Men de examineras tidigast, vid 26,1 år och etablerar sig på arbetsmarknaden tidigare än alla andra utbildningsinriktningar. I jämförelse har de som läser konst och humaniora, trots att de börjar studera relativt tidigt en sen examinering och den långsammaste etableringen på arbetsmarknaden, vid 28,9 års ålder. Detta ger en tydlig indikation på att den alltför långa studietiden hos många har ett samband med bristande chanser att få jobb.

¹ Högskolekvalitet 2011.

² Holmlund, Liu och Nordström Skans.

Inkomsterna för dem som har studerat konst och humaniora uppgår enbart till 52 procent av inkomsterna för de som har studerat teknik och tillverkning. En av orsakerna är att det bara är 75 procent som arbetar på en relevant arbetsmarknad fem år efter examen. Ändå har antalet sökande till konst- och humaniorautbildningar ökat med 50 procent under 2000-talet, medan förstahandsansökningarna till teknik och tillverkning endast har stigit med åtta procent. Det här är tydliga tecken på att arbetsmarknaden är lättviktig när man gör sitt studieval – men den får alltså betydelse för studenter som är mitt uppe i sina studier. Vad beror detta på?

För landet som helhet motsvarar fördröjningarna genom högskoleutbildningarna nästan 70 000 helårssysselsatta. Detta kan beräknas till en kostnad för statskassan av 7 mdr kronor per år. Den samhällsekonomiska förlusten torde vara flerfaldt större. Till dessa förluster kommer fördröjningarna som uppstår innan högskoleutbildningarna påbörjas.

SLUTSATSER

Sammantaget tyder våra resultat på att irrvägarna genom högre utbildning och den sena etableringsåldern inte kan ses enbart som ett högskolepolitiskt problem. Läget skulle möjligen vara sämre för många arbetslösa ungdomar om de inte då hade nödventilen att kunna studera.

Å andra sidan vållar det också betydande problem att högskolan missbrukas som arbetsmarknadsåtgärd. Arbetsmarknadsutbildningar är nämligen någorlunda styrda på så sätt att platser beviljas till utbildningar som efterfrågas av arbetsmarknaden, medan valet av högskolestudier är helt fritt och därmed inte nödvändigtvis ökar chanserna till arbete efter examen.

Därför måste ungdomars möjligheter att ta sig till arbete inom rimlig tid förbättras från två håll. Dels måste arbetsmarknadssituationen förbättras så att utbildning inte längre behöver vara en åtgärd i väntan på en bättre framtid. Dels måste incitamenten i högskolan förbättras, så att högskolorna själva inte har ekonomiska skäl att erbjuda utbildningar utan framtid och så att de blivande studenterna har anledning att göra smarta val.

Högskolor bör inte vara en arbetsmarknadspolitisk åtgärd

Ungdomar som inte är särskilt intresserade av att studera bör lättare kunna hitta arbete. För det krävs lösning av ett antal strukturfel på svensk arbetsmarknad.

- Förbättra företagsklimatet lokalt och nationellt för att minska ungdomsarbetslösheten.
- Lägre ingångslöner.
- Modernare anställningsskydd.
- En skola där fler än 75 procent får fullständiga slutbetyg.

Incitament till rätt utbildningsval

Att en ungdom som inte hittar ett arbete och istället läser på högskolan behöver inte nödvändigtvis vara fel. Men det blir fel om besvärliga jobb ratas till förmån för nöjesstudier, som drar ned den framtida inkomsten. Det är heller inte rimligt att studenter slöstuderar i väntan på att få plats på den utbildning som de egentligen vill gå, och därmed stänger ute andra. Ungdomar som riskerar att försämra sin livssituation genom att dras in i lågproduktiva utbildningar är därför hjälpta av följande milda styrmedel.

- Höj bidragsdelen för studiemedel till utbildningar som ger hög ekonomisk avkastning, exempelvis leder till kvalificerat arbete. Sänk bidragsdelen för utbildningar som inte leder till kvalificerade arbeten, exempelvis s.k. hobbykurser.
- Väg in utbildningars samhällsekonomiska avkastning (i praktiken sannolikheten att de leder till arbete) i ersättningen till högskolor. Kurser som Harry Potter och hans världar eller 7,5 poäng Ortnamn ger tvivelaktig nytta för framtiden.
- Förbättra tillgängligheten till samhällsekonomiskt värdefulla utbildningar, t.ex. läkarutbildningen.

Avkastning på utbildning

Att öka avkastningen på högre utbildning har naturligtvis en styrande effekt och kan förbättra genomströmningen och framför allt studievalen.

- Sänk progressiviteten i skattesystemet, för det första genom avskaffad värnskatt.
- Öka lönespridningen för större möjligheter till lönekarriär. Av samma skäl bör den offentliga sektorn reformeras.

Innehåll

1.	Ungdomars situation på arbetsmarknaden	6
2.	Svenska studenters studiemönster	8
2.1	Det viktiga studievalet	9
2.2	Vill jag alls studera?	12
3.	Konsekvenser av låg genomströmning	14
3.1	Samhällsekonomiska kostnader	15
3.2	Privatekonomiska konsekvenser	16
4.	Vad styr utbildningsvalen?	18
4.1	Sysselsättning	19
5.	Utbildningstid och utbildningsval	24
5.1	Framtiden gör sig påmind	28
6.	Lösningar från två håll	30
	Referenser	33

1. Ungdomars situation på arbetsmarknaden

Ungdomsarbetslösheten exploderade under 1990-talskrisen och har sedan dess varit mycket hög. Från att under 1980-talet ha varit under 10 procent så har den nu bitit sig fast på det dubbla, och under 2010 hela 25 procent.³ Att så många unga inte hittar arbete är symtom på en rad problem som Sverige och svensk arbetsmarknad dras med, och får i sin tur en mängd konsekvenser.

Unga människor är också undersysselsatta i högre utsträckning än äldre, förutom att de oftare är arbetslösa. Det finns dessutom väldigt många latent arbetssökande unga, alltså personer som inte aktivt söker arbete och därmed inte räknas in i arbetslösheten. Andra tecken på att ungdomar möter en otroligt tuff arbetsmarknad är att uppemot en halv miljon unga är sysselsatta i arbeten som är inom fel område, som ses som något tillfälligt och i väntan på bättre alternativt ligger under deras kompetens. Sammantaget går otroligt mycket kompetens till spillo när unga inte arbetar, alternativt arbetar för lite eller inom fel område.⁴ Ungas situation på arbetsmarknaden är ett av dagens mest akuta problem.

Med så många unga utan arbete följer också andra problem. Sambandet mellan ohälsa och tidig arbetslöshet är fastslaget⁵, precis som effekterna på framtida sysselsättning och inkomst⁶. Sverige sticker också ut som ett land med ovanligt få unga chefer. Bland EU-länderna är det enbart Cypern som har färre chefer under 40 år, och utvecklingen för Sverige har också stått i det närmaste stilla under det senaste decenniet. Det tyder på att det är svårare för unga att göra karriär i Sverige än i andra EU-länder.⁷

Arbetsrätten är en viktig anledning till ungdomars prekära situation på arbetsmarknaden. Internationella studier pekar på att ungas sysselsättning påverkas negativt av ett starkt anställningsskydd⁸ och detta bekräftas av att unga drabbas särskilt hårt i kristider när sist-in-först-ut oftare följs⁹, samt av att unga tillsvidareanställda löper en konstant förhöjd risk för arbetslöshet jämfört med äldre tillsvidareanställda.¹⁰ Andra viktiga faktorer är ingångslöner som är särskilt höga i Sverige relativt medianlönerna, samt problem i utbildningen både vad gäller sjunkande generella resultat och särskilda brister hos många unga.

Utbildningsfrågan är en central politisk fråga och röner mycket stor uppmärksamhet i det offentliga samtalet. Det handlar om att alltför många inte klarar kraven i grundskolan, att enbart sju av tio går ut gymnasiet med full behörighet och att våra provresultat är på stadigt nedåtgående i internationella mätningar. Inom högskolan ligger de största problemen i att utbildningen förefaller mycket ineffektiv med utdragna studier samt med tveksam avkastning för individen när lönerna är förhållandevis låga och det inte finns några garantier för ett jobb inom det studerade ämnet.

³ SCB/AKU.

⁴ En halv miljon i vänta-på-jobb.

⁵ Lunds Universitet - KÄLLA.

⁶ IFAU KÄLLA.

⁷ Kreicbergs, Europeiskt ungdomsindex.

⁸ För exempel, se Skedinger (2010) s 106-107.

⁹ Generationskampen om jobben.

¹⁰ SCB/AKU, flödesstatistiken.

Svensk arbetsmarknad lider dessutom av mismatch mellan kompetens och lediga jobb. Den s.k. *beveridgekurvan* visar att läget har förvärrats under den senaste 10-årsperioden. 70 procent av de arbetsgivare som försökt rekrytera upplevde svårigheter, enligt färskta siffror.¹¹ Ledig kapacitet finns men fel utbildning eller långa ledtider gör att den inte kan utnyttjas. Det gör att arbetsgivare inte kan anställa och därmed tvingas tacka nej till ordrar, samtidigt som det tar särskilt lång tid för arbetssökande att hitta ett arbete.¹²

En hög ungdomsarbetslöshet förbättrar inte matchningen på arbetsmarknaden, tvärtom mot vad man kanske kunde tro. Istället gör det att många unga ytterligare halkar efter i kompetensloppet och inte är beredda när nya jobb ska tillsättas. Och när det är svårt att få arbete finns det än mindre skäl att snabbt avsluta sin utbildning och ge sig ut på arbetsmarknaden. Flera problem riskerar alltså att förstärka varandra. Sverige lider inte brist på arbetskraft – väldigt många i arbetsför ålder arbetar inte. Däremot har vi brist på rätt kompetens.

Vi har alltså väldigt många unga utan arbete. Dessutom har vi många unga med ett arbete som inte passar deras utbildning, universitetsstudenter som inte tar ut examen eftersom de ändå inte hittar arbete samt parallellt med detta en massa otillsatta tjänster därför att företagen inte hittar rätt kompetens. Problemet är utbrett och får stora effekter såväl för de individer som hamnar efter eller utanför, som för samhället.

En sådan situation väcker funderingar – varför tar inte fler unga chansen att gå emot strömmen genom att i tid bli färdiga med sina studier och börja arbeta tidigare än vid 28 års ålder? Rapportens syfte är just att ge en förklaring till den långsamma genomströmningen samt att söka lösningar till problemet.

Rapportens disposition

I nästa avsnitt ges en bakgrund till problemet med genomströmning, där svenska studenter jämförs med studenter i andra länder med avseende på bl a examineringsålder. Dessutom går vi igenom vad nuvarande utbildningsmönster vad gäller val av utbildningsinriktning får för konsekvenser på arbetsmarknaden om ett par decennier. Därefter följer en konsekvensanalys av utbildningsvalen och genomströmningens problem. I kapitel fyra görs en analys av varför man gör olika utbildningsval, medan kapitel fem kvantifierar genomströmningen uppdelat på utbildningsinriktning. Till sist kommer olika lösningsförslag.

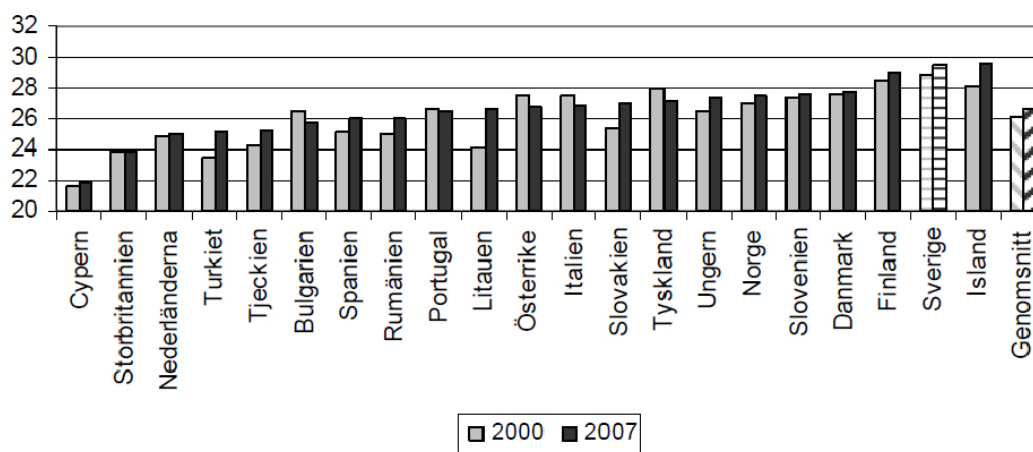
¹¹ Mismatch, Svenskt Näringsliv 2011.

¹² Ibid.

2. Svenska studenters studiemönster

Svenska studenter utmärker sig genom att vara jämförelsevis äldre när de tar examen från högskolestudier och etablerar sig på arbetsmarknaden. Bilden nedan publicerades i en bilaga till Långtidsutredningen 2011 och redogör för den genomsnittliga examensåldern i olika länder år 2000 och 2007. Det visar att Sverige har näst högst examensålder bland OECD-länderna, enbart förbispunget av Island. Svenska studenter är i genomsnitt 29 år när de tar examen, att jämföra med genomsnittet som är 26 år.

Figur 1. Genomsnittlig examensålder 2000 och 2007¹³

Not: Gäller examen från "tertiary 5A programs" (första examina).
Källa: OECD.

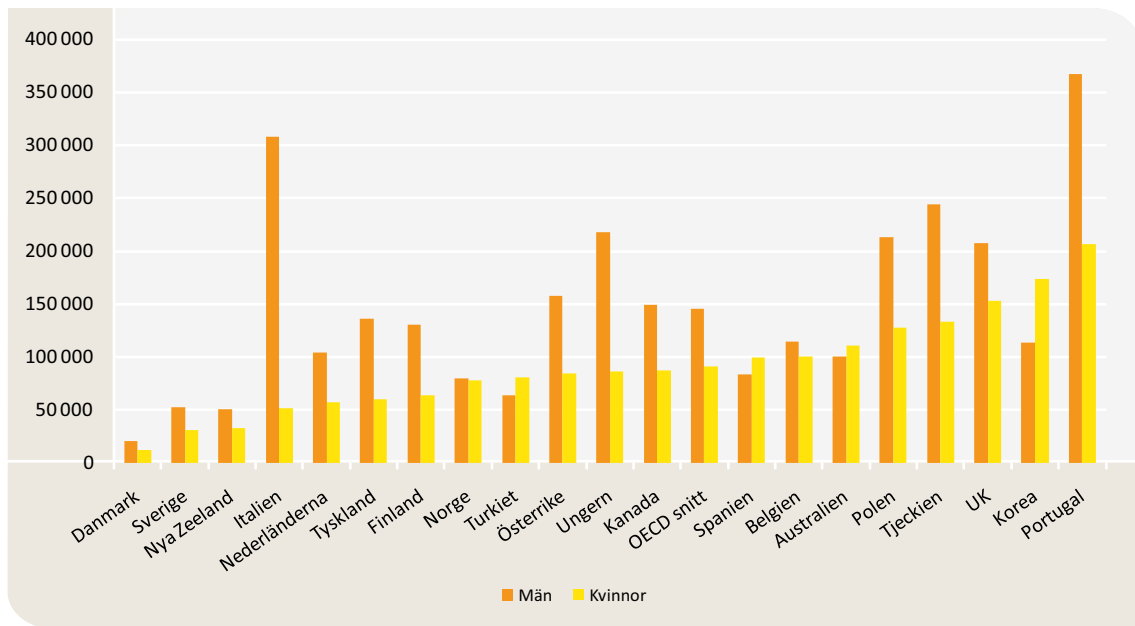
En orsak som lyfts fram i rapporten¹⁴ är att svenska studenter är osedvanligt gamla när de börjar studera (drygt 22 år, snarare än drygt 20 år som är genomsnittet)– vi tar alltså en längre paus mellan gymnasiet och högskolan än personer i andra länder.

Det är en fördel om den ekonomiska avkastningen på högre utbildning ger incitament att färdigställa sina studier i tid. Personer med akademisk examen har i genomsnitt högre löner än andra, men samtidigt så har Sverige en mycket sammanpressad lönestruktur relativt andra länder så skillnaden är inte särskilt stor. När effekterna av våra höga marginalskatter adderas så blir den ekonomiska avkastningen inte särskilt hög i Sverige. Beräkningar av detta görs av OECD, och redovisas omräknat till USD och justerat för köpkraft.

¹³ Bilaga 3 till LU2011.

¹⁴ ibid.

Figur 2. Individuellt nettonuvärde av akademisk utbildning ISCED 5/6 (2006)

Källa: OECD Education at a Glance 2010, Indicator A8.

Svenska akademiker har alltså näst efter Danmark den lägsta avkastningen på sina studier bland jämförbara länder inom OECD. Nettonuvärdet kan också delas in i olika delvärden. Vad gäller direkta kostnader för studier ligger Sverige under OECD-snittet medan vi vad gäller förlorade inkomster på grund av studier ligger något över snittet. Det gör att de totala kostnaderna för en individ att studera är relativt genomsnittliga. Det är på intäktssidan som Sverige ligger långt efter. Bruttoinkomsterna ligger för svenska kvinnor och män på 56 respektive 65 procent av OECD-snittet. Höga svenska marginalsatser sänker nettointkomsterna till 55 respektive 51 procent av snittet – vi tjänar alltså bara drygt hälften av vad en genomsnittlig akademiker inom OECD tjänar på att studera vidare på universitet och högskola. Justerat för kostnaderna är nettonuvärdet av högre studier i Sverige endast 35 procent av nettonuvärdet i andra OECD-länder. Avkastningen på högre studier är alltså exceptionellt låg i Sverige relativt andra länder.¹⁵

2.1 DET VIKTIGA STUDIEVALET

Låg framtida avkastning på val man gör idag kan dock vara för abstrakt för att vägas in i studievalet. Det ligger rimligen närmare till hands att värdera studier relativt andra omedelbara intressen – resa, jobba utomlands, bilda familj eller börja jobba direkt och få inkomst. Den lön man eventuellt får i framtiden är mycket avlägsen och dessutom är det ju inte självklart att man kommer få den lön som statistiken talar för. Vidare är den framtida inkomsten naturligtvis beroende av vilken utbildningsinriktning man väljer och hur utbud och efterfrågan på den kommer att utvecklas.

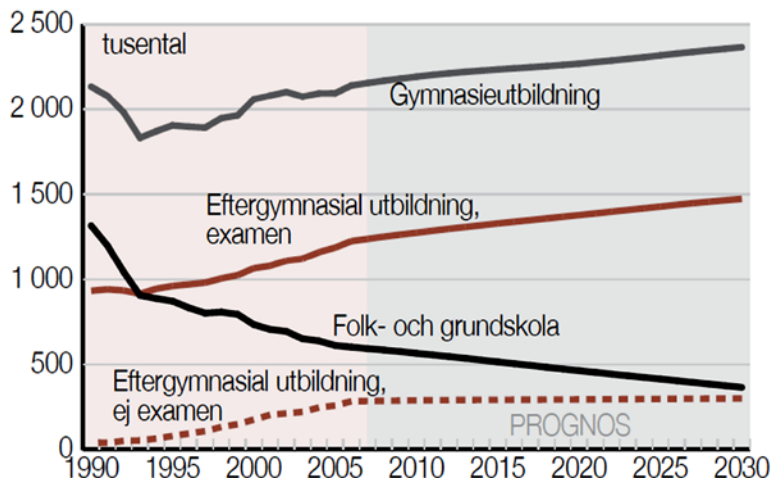
¹⁵ OECD.

SCB gör prognoser för framtiden där man undersöker hur utbud och efterfrågan kommer att utvecklas förutsatt att nuvarande utbildningsmönster består. Där konstateras att efterfrågan på gymnasie- och högutbildade med tiden ökar, medan gruppen med grundskoleutbildning kommer att ha en tynande tillvaro på arbetsmarknaden, se bild nedan.¹⁶

Figur 3. Framtida efterfrågan på kompetens, utbildningsnivå

Förvärvsarbetande 1990–2006 samt beräknad efterfrågan på arbetskraft 2007–2030

Fördelning efter utbildningsnivå, 16–74 år

Källa: Trender och prognoser 2008, SCB 2009.

SCB delar även in prognosen i ett antal olika utbildningsinriktningar (sammanräknat gymnasieutbildning och eftergymnasial utbildning). Behovet kommer att öka inom i princip samtliga utbildningsinriktningar fram till år 2030, relativt hur många som år 2006 arbetade inom motsvarande sektorer. Undantagen är lant- och skogsbruk samt djursjukvård och tjänster, enligt SCB:s prognoser. Istället är det särskilt inom vård- och omsorg samt tekniska utbildningar som det förefaller finnas störst behov av i framtiden. Efterfrågan på civilingenjörer kommer enligt SCB att öka med 25 procent under perioden.¹⁷

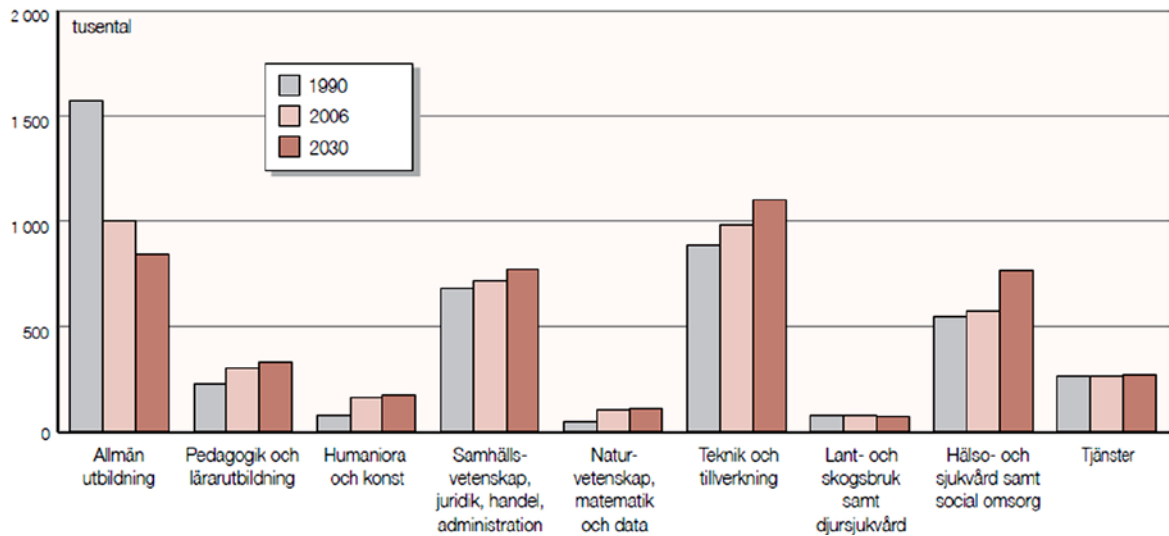
¹⁶ Trender och prognoser 2008, SCB 2009.

http://www.scb.se/Pages/PublishingCalendarViewInfo____259923.aspx?PublObjId=8715

¹⁷ Allmän utbildning består av folk- och grundskola samt samhällsvetenskap och naturvetenskapsprogrammen på gymnasiet.

Figur 4. Framtida efterfrågan på kompetens, utbildningsinriktning

Förvärvsarbetande 1990 och 2006 samt beräknad efterfrågan på arbetskraft 2030
 Fördelning efter utbildningsinriktning, 16–74 år

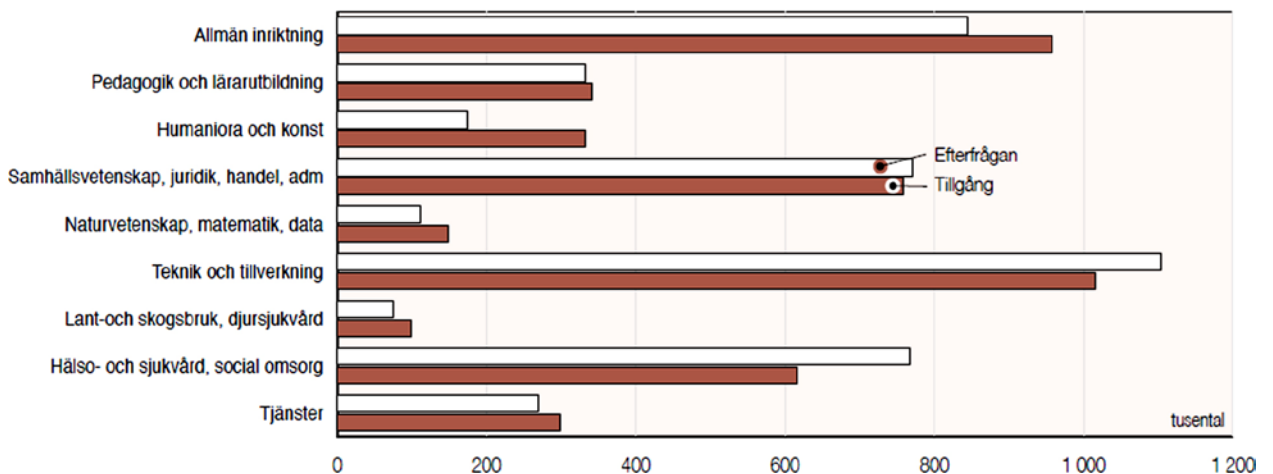

Beräkningarna av vilken efterfrågan som kommer att finnas av personer utbildade inom olika inriktningar säger dock ingenting om det totala utbudet av personer. Efterfrågan kommer att öka inom de flesta discipliner men det hindrar inte att det redan idag föreligger ett under/överskott (som då allt annat lika kommer att öka/minska om efterfrågeutvecklingen följer SCB:s prognoser). Med nuvarande sökmönster som grund gör SCB prognoser också över hur utbudet av utbildad personal kommer att se ut år 2030 och ställer det i relation till prognostiserad efterfrågan. Detta redovisas i bilden nedan.

Figur 5. Underskott eller överskott på kompetens 2030, prognos

Tillgång och efterfrågan på arbetskraft år 2030

Fördelning efter utbildningsinriktning summerat över alla utbildningsnivåer

Den här bilden blir betydligt mer dramatisk – stora underskott och överskott förutspås inom i princip samtliga utbildningsinriktningar, ett klart tecken på mismatch. Underskott inom en viss typ av kompetens är ett allvarligt problem, vi ser det redan idag och det innebär att företag får svårt att hitta rätt medarbetare. Det blir en typ av flaskhals på arbetsmarknaden som riskerar att göra att planerad produktion får läggas på is och planerade arbetstillfällen inte blir till.¹⁸

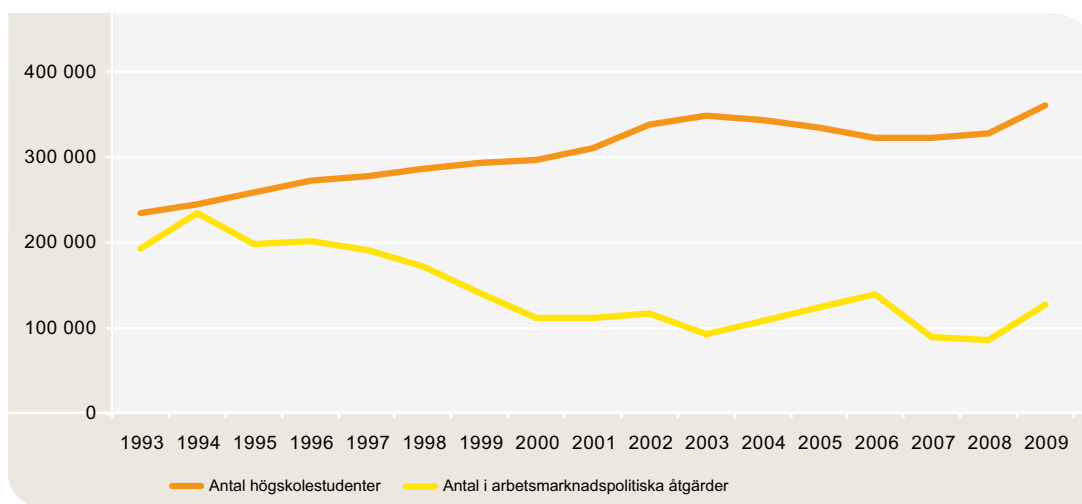
Andra discipliner kommer att se stora överskott vilket är särskilt allvarligt för de enskilda individer vars utbildning blir överflödigt på arbetsmarknaden och som kommer att få svårt att hitta arbete. Särskilt allvarligt ser läget ut att vara inom humaniora och konst, där tillgången ser ut att bli i princip dubbelt så stor som efterfrågan. Även inom allmän inriktning kommer det att finnas ett överskott på personer.¹⁹

Prognoserna bygger alltså på att nuvarande utbildningsmönster består vad gäller val av utbildningsinriktning. Att stora obalanser kommer att uppstå är uppenbart när man ser till statistiken och därför måste man fråga sig varför mönstret ser ut som det gör.

2.2 VILL JAG ALLS STUDERA?

Innan man väljer utbildningsinriktning har man dock gjort valet att överhuvudtaget studera. Det senaste decenniet har antalet sökande ökat kraftigt och senast var det över 170 000 personer som ansökte om en studieplats på landets universitet. Frågan är om studieintresset verkligen har ökat i den takten eller om det också finns andra intressen som gör att antalet studenter ökar så snabbt. Det sägs t ex ibland att fler börjar studera i lågkonjunktur.²⁰ Bilden nedan visar antalet personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, tillsammans med antalet inskrivna studenter.

Figur 6. Färre i arbetsmarknadspolitiska åtgärder – men fler i högskola

¹⁸ Mismatch, SN 2011.

¹⁹ Trender och prognoser 2008, SCB 2009.

http://www.scb.se/Pages/PublishingCalendarViewInfo____259923.aspx?PublObjId=8715

²⁰ Högskoleverkets årsrapport 2010.

Antalet platser i arbetsmarknadspolitiska åtgärder har alltså sjunkit trendmässigt sedan 1990-talskrisen. Parallellt med detta ökar antalet högskolestudenter. Att expandera högskolan har varit en populär åtgärd som också direkt riktas till unga personer, men fördelen med arbetsmarknadsåtgärder är att de är någorlunda styrda på så sätt att platser beviljas till utbildningar som efterfrågas av arbetsmarknaden, medan valet av högskolestudier är helt fritt och därmed inte nödvändigtvis ökar chanserna till arbete efter examen. Bilden av högskolan som en arbetsmarknadsåtgärd förstärks av att så pass många heltidsstudenter är arbetssökande som egentligen hellre vill arbeta. År 2008 fanns det 55 000 studenter mellan 15 och 24 år som aktivt sökte arbete. En del av dessa ville endast ha extraarbeten men hälften av dem sökte jobb som motsvarade minst halvtidstjänster.²¹ Denna grupp unga som var studenter men som hellre hade varit ute på arbetsmarknaden var fler än antalet unga som samtidigt deltog i arbetsmarknadspolitiska program, vilket var 1,6 procent under 2008.²²

Även för den enskilde som är arbetslös kan valet att söka sig tillbaka till skolan vara ett lockande alternativ, kanske oavsett om det ens finns intresse för akademiska studier. Studier innebär försörjning via studiemedel, vilket får ställas mot arbetslöshetsersättning och arbetssökande. Det är därför inte förvånande att många enklare jobb inte längre utförs av ungdomar, eller att studievelet för en del handlar om valet att inte vara sysslolös.

Svenskars inträde på arbetsmarknaden stiger alltså allt högre upp i åldrarna. Samtidigt är det ett faktum att det finns och kommer att finnas ett överskott av utbildade inom vissa inriktningar, parallellt med underskott inom andra. Som blivande student skulle man ha mycket att vinna på att göra medvetna val, att välja utbildning som efterfrågas och att ta examen inom utsatt tid. Det finns ofta problem i utbildningens kvalitet men förutom det så väljer alltså studenterna själva i hög utsträckning utbildningar som inte är efterfrågade, samt skjuter upp etableringsåldern till de närmar sig 30-årsdagen. I nästkommande kapitel analyseras studiemönstrets konsekvenser för samhällsekonomin utifrån befintlig statistik.

²¹ SCB 2009, *Almedalen (publ.)*.

²² Arbetsförmedlingens statistik.

3. Konsekvenser av låg genomströmning

Utbildning må vara bättre än arbetslöshet för den enskilda ungdomen. En välutbildad befolkning är också synnerligen värdefullt för ett land som Sverige. Men en ogenomtänkt användning av högre studier riskerar att ge stora konsekvenser. I detta kapitel redovisas en kvantifiering, gjord av Sweco, av den långsamma genomströmningen.

Sweco har på vårt uppdrag och med hjälp av individdata från SCB:s longitudinella databas LISA sammanställt hur lång tid det tar för genomsnittliga studenter att slutföra en universitetsutbildning. I databasen samlas data in på årsbasis och personer räknas som studeranden från inskrivning på högskola till de tar ut sin examen. På så sätt inkluderas avbrott och uppehåll i studierna i själva studietiden, vilket är en fördel för vår utredning. Populationen i studien är högskoleexaminerade under perioden 2000-2003 (113 454 individer). Genom att titta på fyra år är förhoppningen att konjunkturella störningar ska bli neutraliserade.

Sweco delar upp analysen i två delar, en del för samtliga individer i populationen och en del där endast yngre studeras. Den yngre populationen är den som vi här väljer att koncentrera oss på. Ur den analysen exkluderas personer som inte har tagit sin examen vid 29, 30 eller 31 år, beroende på utbildningens längd. Dessutom exkluderas personer som inte har etablerat sig på en relevant arbetsmarknad inom fem år efter examen, personer som har en kortare högskoleutbildning än tre år samt utländska studenter.

Därefter görs en uppdelning på tre, fyra respektive fem års eftergymnasial utbildning samt doktorexamen²³. Vidare delar de upp utbildningarna enligt SUN (2000) mellan Pedagogik och lärarutbildning; Humaniora och konst; Samhällsvetenskap, juridik, handel och administration; Naturvetenskap, matematik och data; Teknik och tillverkning, Lant- och skogsbruk samt djursjukvård samt till sist Hälsa och sjukvård och social omsorg, dvs samma som i föregående kapitel.

Genom att identifiera en s.k. rak väg från gymnasiet, genom högskolan och ut i arbetslivet och genomsnittlig fördröjning så lyckas Sweco definiera hur mycket tid som spenderas utöver den nödvändiga studietiden. Det går därigenom att se om det är perioden före studiestart, under studietiden eller mellan studier och arbete som stretchas ut.

I tabell 2 redogörs för hur många arbetskraftsår som årligen går förlorade på att vägen från gymnasium genom akademisk utbildning och ut på arbetsmarknaden fördröjs. Rak väg innebär att man inte har tagit några uppehåll under hela studietiden. Vad gäller etableringsåldern vid rak väg adderas ett år för samtliga utbildningar, eftersom etableringen mäts med hjälp av årsdata över inkomster. Rak väg för en treårig utbildning innebär därför att man etablerat sig, i statistiken, vid 23 års ålder. Den totala fördröjningen som redovisas i tredje kolumnen är den genomsnittliga fördröjningen för samtliga individer i databasen, relativt de som går rak väg.

Det visar sig alltså att fördröjningen genom utbildningssystemet motsvarar nära 70 000 helårssysselsatta. Det motsvarar ungefär 10 procent av alla sysselsatta akademiker under 40 år och drygt 40 procent av alla arbetslösa unga under fjolåret.

²³ Vi har valt att exkludera analysen av doktorsexaminerade i den här rapporten.

Tabell 2. Sysselsättningsförlust av långsam genomströmning

	Antal studerande/år	Etableringsålder (rak väg)	Total fördröjning	Minskat arbetskraftsutbud
Eftergymnasialutbildning tre år	8618	23,0	3,6	30644
Eftergymnasialutbildning fyra år	9358	24,0	3,5	32949
Eftergymnasialutbildning, minst 5 år	829	25,0	3,1	2533
Doktorsutbildning	813	28,0	4,3	3507
Totalt	19617	23,8	3,5	69633

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

3.1 SAMHÄLLSEKONOMISKA KOSTNADER

Vad 70 000 förlorade helårssysselsatta innebär för samhällsekonomin är svårt att beräkna men ett försök görs här baserat på ett antal antaganden:

- Av de 70 000 som inte arbetar men som potentiellt skulle kunna göra det vid snabbare genomströmning antas hälften återfinnas i studier, en sjättedel är på resande fot, en sjättedel är arbetslösa och den sista sjättedelen arbetar fast med okvalificerade arbeten.
- Om de 70 000 skulle ha arbetat skulle de ha tjänat 30 000 kr per månad. Det hade inneburit en intäkt för staten om 10 000 kr per månad i sociala avgifter, som i samtliga fall uteblir.
- Om personerna hade arbetat hade lönen inneburit en kostnad på i snitt 40 000 kr per person men då den förväntas motsvara värdet av det då utförda arbetet så värderas detta till noll.
- De som arbetar extra har en lön på 18 000 kr vilket ger 6 000 kr i sociala avgifter för staten, per månad.
- Den som reser ger inga statsfinansiella intäkter.
- Den som är arbetslös mottar i genomsnitt 8 000 kr i transfereringar per månad.
- Kostnaden för en helårsstudent är enligt SCB 69 000 kr.

Med ovanstående antaganden som grund görs beräkningen enligt följande:

Tabell 3. Statskassans förlust av långsam genomströmning

	Kostnad	Personer	Månads/årskostnad	Totalt
Studerar	69 000	35 000	1	2 415 000 000
Arbetslös	18 000	11 666	12	2 519 856 000
Jobbar	4 000	11 666	12	559 968 000
Reser	10 000	11 666	12	1 399 920 000
SUMMA				6 894 744 000

Totalt blir alltså kostnaden nära sju miljarder kronor årligen, vilket är nära dubbelt så mycket som staten får i inkomst av värnskatten.²⁴ I den beräkningen är alltså inte värdet av utebliven konsumtion inräknad, inte heller andra kostnader för arbetslösheten (såsom anslagen till Arbetsförmedlingen samt arbetsmarknadspolitiska program). Dessutom har vi inte värderat det framtida värdet av den förlorade kompetensen eller vad det kostar för arbetsgivare att dessa personer inte står till arbetsmarknadens förfogande. De samhällsekonomiska konsekvenserna av den långsamma genomströmningen är alltså mycket stora.

3.2 PRIVATEKONOMISKA KONSEKVENSER

Eftersom så många av fri vilja inte har överdrivet bråttom att gå från studier till arbete så är det rimligen rationellt för dessa individer att göra så. En person som är ofrivilligt arbetssökande har inte gjort något aktivt val men det kan inte sägas vara fallet för personer som väljer att studera fler terminer, att resa eller att pausa sina studier för extraarbete. De direkta kostnaderna är rimligen mindre än värdet men frågan är hur stora de eventuella framtida kostnaderna är för individen. I tabellen nedan redovisas inkomsteffekterna uppdelat på ett antal utbildningar.

Tabell 4. Ackumulerad livslön²⁵

Civilingenjör raka vägen	13 192 072 kr
Civilingenjör + 4 år	11 816 792 kr
Humaniora raka vägen	9 316 496 kr
Humaniora + 4 år	8 350 106 kr
Lärare raka vägen	8 967 593 kr
Lärare + 4 år	7 996 362 kr

Den blivande civilingenjören som dröjer i fyra år med att göra klart sina studier och börja arbeta kan förlora en bra bit över en miljon kronor. Beräkningen görs genom att addera de årslöner som personen går miste om genom att studera istället för att arbeta. Så mycket pengar får naturligtvis stora effekter på dessa personers privatliv – effekterna inträffar i samma tidpunkt som man vanligtvis bildar familj och skaffar sig bostad.

Många av de som dröjer med att studera och börja arbeta har förstås arbetat med annat under den tid som förflutit. Då blir förlusten på livsinkomsten lägre. Beräkningar på detta har gjorts bland annat av Holmlund et al, i en rapport från 2006.²⁶

²⁴ Se budgetpropositionen för 2011.

²⁵ Högskolekvalitet.

²⁶ Mind the Gap? Bertil Holmlund, Qian Liu och Oskar Nordström Skans, Cesifo working paper No 1792, 2006.

Vad värre är visar det sig att inkomstskillnaderna består även efter att man börjat arbeta, upp till 40 års ålder.²⁷ Mindre arbetslivserfarenhet är en bidragande orsak och. Det förstärker bilden att det är under mycket viktiga år som man hamnar efter, om man försenar sitt arbetslivsinträde med bara ett par år. Författarna bedömer effekterna som stora. Inkomsteffekterna illustreras i rapporten enligt nedan.

Figur 7. Inkomsteffekter i procent av uppskjutna studier²⁸

Note: The estimated gap effects on log annual earnings for ages 20-41 are all significantly different from zero, with absolute *t*-values ranging from 2.8 (at age 41) to 158.5 (at age 25). The shaded area highlights the three insignificant estimates (ages 42-44).

Skillnaden i livslön mellan den person som går raka vägen genom utbildningssystemet och den person som fördröjer studietiden och därmed arbetslivsinträdet med fyra år kan alltså bli mycket stor.

Däremot är det inte särskilt sannolikt att man i unga år gör överlagda kalkyler över sin framtida, presumtiva inkomst, så förlusten blir otydlig. Mot bakgrund av ovanstående verkar det orimligt att varken unga studenter eller samhället reagerar och skyndar på genomströmningen. Rimligtvis beror det på att informationen är mycket dålig och att högskolorna själva inte har något intresse av mer rationella studiemönster.

²⁷ Ibid.

²⁸ Mind the Gap? Bertil Holmlund, Qian Liu och Oskar Nordström Skans, Cesifo working paper No 1792, 2006.

4. Vad styr utbildningsvalen?

Att det finns obalanser mellan efterfrågan och utbud är ett tecken på att studenterna inte utbildar sig till de yrken där möjligheterna på arbetsmarknaden är störst. En orsak till det är att efterfrågan på arbetskraft förändras över tiden. Eftersom högskoleutbildningarna är fleråriga är det möjligt att arbetsmarknaden förändras drastiskt från tiden då studierna påbörjades till examen tas. Denna problematik blev exempelvis tydlig under IT-krisen i början av 2000-talet. Många som påbörjade fleråriga utbildningar inom IT-området trodde att de skulle mötas av en arbetsmarknad där det fanns en mängd möjligheter till utvecklande jobb och höga inkomster. Men när de väl var klara med sina utbildningar var arbetslösheten inom IT-området rekordstor och många blev antingen arbetslösa eller tvingade att ta jobb inom andra områden än de var utbildade till.

Samtidigt är det långtifrån säkert att obalanserna på arbetsmarknaden enbart beror på att arbetsmarknadsutsikterna inom olika yrken varierar kraftigt från år till år. Det kan också vara så att studenterna inte tar tillräcklig hänsyn till den framtida arbetsmarknaden när de gör sina studieval. Det kan finnas flera orsaker till det. En är att de bedömer att de framtida inkomstskillnaderna är alltför små för att ta hänsyn till i valet av studieinriktning. En annan är att de helt styrs av sitt intresse för olika områden och inte av den framtida arbetsmarknaden. En tredje orsak är att de helt enkelt inte har kunskap om inom vilka studieområden som möjligheterna till jobb och höga inkomster är bäst.

I detta avsnitt studerar vi hur arbetsmarknaden utvecklats för studenter inom olika studieinriktningar under de senaste femton åren. Vi analyserar både sysselsättnings- och inkomstutvecklingen. Vidare undersöker vi om studenterna anpassat sina utbildningsval efter utvecklingen på arbetsmarknaden.

I den officiella svenska statistiken delas utbildningsinriktningarna in efter klassificeringssystemet SUN (2000). För att förenkla analysen använder vi oss här av den grövsta indelningen i SUN. Samtliga utbildningsinriktningar delas då in i nio olika klasser.

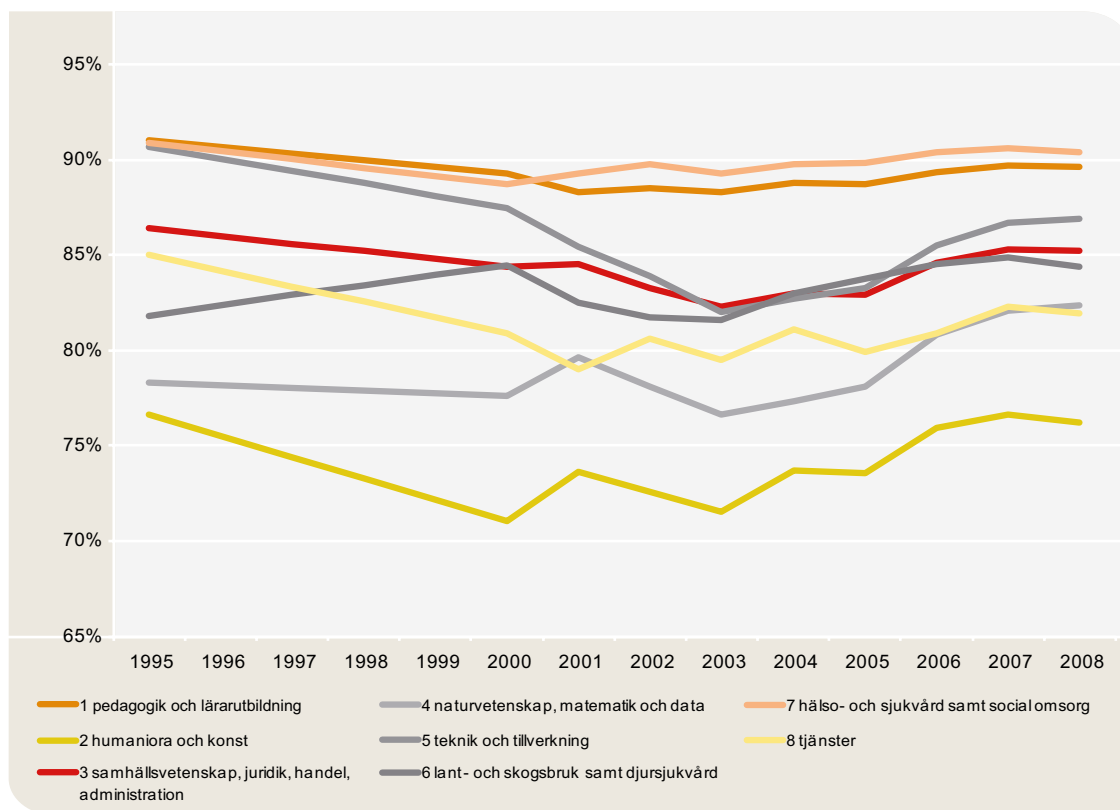
- 1 pedagogik och lärarutbildning
- 2 humaniora och konst
- 3 samhällsvetenskap, juridik, handel, administration
- 4 naturvetenskap, matematik och data
- 5 teknik och tillverkning
- 6 lant- och skogsbruk samt djursjukvård
- 7 hälso- och sjukvård samt social omsorg
- 8 tjänster
- 9 okänd utbildningsinriktning

De flesta av inriktningarna förklaras av namnet, förutom kategorin tjänster som innehåller utbildningar inom bland annat turism, transport, miljövårdsteknik och säkerhet. När vi nedan studerar arbetsmarknadsläget för personer som genomgått olika utbildningsinriktningar avses samtliga personer som genomgått minst tre års högskoleutbildning och är mellan 16 och 64 år.

4.1 SYSSELSÄTTNING

Vi har beställt uppgifter om andelen sysselsatta inom respektive utbildningsinriktning från mitten av 1990-talet. Andelarna är förhållandevis stabila över tid. Som framgår av diagrammet nedan är andelen förvärvsarbetande högst inom hälso- och sjukvård samt pedagogik och lärarutbildning. Ända sedan mitten av 90-talet är cirka 90 procent av svenskarna med minst tre års högskoleutbildning inom dessa områden sysselsatta. Inom inriktningarna samhällsvetenskap, lant- och skogsbruk samt teknik har motsvarande andelar legat runt 85 procent. Sämst jobbchanser har de högskoleutbildade som valt inriktningar inom humaniora och konst. Endast 75 procent av dessa förvärvsarbetar.

Figur 8. Andel sysselsatta med tre års högskoleutbildning fördelade efter utbildningsinriktning²⁹

Källa: SCB.

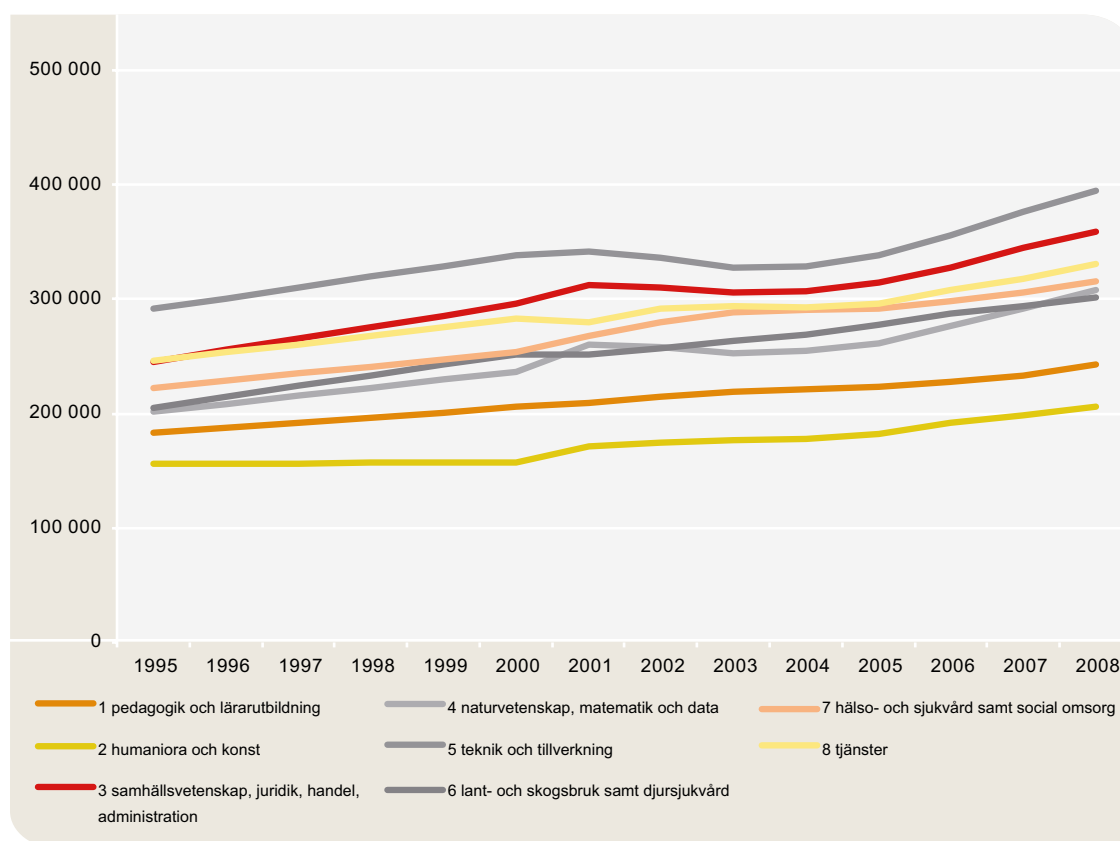
Den student som ska välja högskoleutbildning och främst har fokus på att få ett jobb bör alltså inrikta sig på utbildningar inom hälso – och sjukvård eller pedagogik snarare än humaniora och konst.

Samtidigt är inte möjligheterna att få jobb den enda viktiga faktorn för den som är intresserad av arbetsmarknadsmöjligheterna för olika utbildningar. Minst lika viktigt är lönenivån och de framtida inkomsterna. Jobben inom hälso- och sjukvård och läraryrkena finns mestadels hos offentliga arbetsgivare. Lönen är ofta lägre än inom andra utbildningsinriktningar och det är inte alltid som arbetsgivarna kan erbjuda heltidstjänster. Det kan beroende på preferenser vara bättre att välja en annan utbildningsinriktning där sannolikheten att få jobb kanske är något lägre men där inkomsterna för de som faktiskt får ett jobb är betydligt högre.

²⁹ Här är inte hänsyn tagen till om jobbet är adekvat för utbildningen eller inte.

I nästa steg har vi därför beräknat en förväntad inkomst inom respektive utbildningsinriktning för de olika åren. Metoden vi använt går ut på att väga ihop förvärvsinkomsterna för de sysselsatta med inkomsterna för dem som inte arbetar. Som exempel använder vi här personer med minst tre års högskoleutbildning inom humaniora och konst 1995. Då var knappt 77 procent av dessa personer sysselsatta och dessa hade en genomsnittlig förvärvsinkomst på 198 900. Samtidigt var det följaktligen 23 procent som inte räknades som sysselsatta. Men under helåret hade de ändå en genomsnittlig förvärvsinkomst på 14 200 kronor. Den förväntade inkomsten för hela gruppen blir därmed cirka 156 000 kronor ($0,77 \cdot 198900 + 0,23 \cdot 14200$). I bilden nedan presenterar vi de förväntade inkomsterna för samtliga utbildningsinriktningar sedan 1995.

Figur 9. Förväntad förvärvsinkomst inom olika utbildningsinriktningar

Källa: SCB.

Som framgår av diagrammet är det de högskoleutbildade inom teknik och tillverkning som har haft det bästa utfallet på arbetsmarknaden. Trots att de inte har den högsta sysselsättningsfrekvensen gör de höga inkomsterna för dem som verkligen har ett jobb att den genomsnittliga inkomsten för hela gruppen blir betydligt högre än för andra utbildningsinriktningar. Däremot kan vi se att den höga sysselsättningsgraden för dem med en utbildning inom pedagogik och lärarutbildning ändå inte ger någon hög förväntad förvärvsinkomst. Det beror på ett relativt lågt löneläge och många deltidsarbetande.

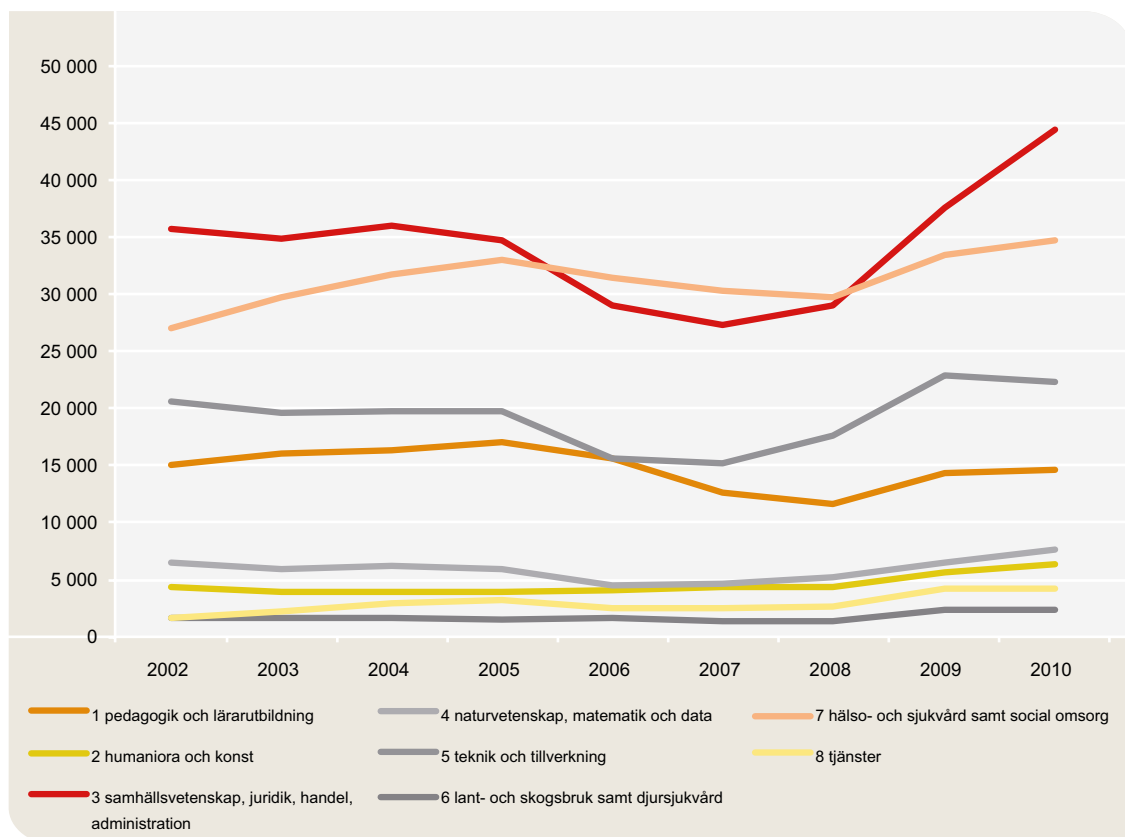
Noterbart är att förhållandet mellan de förväntade inkomsterna för olika utbildningsinriktningar har legat relativt konstanta över tiden. Exempelvis uppgick de genomsnittliga förvärvsinkomsterna för personer med en högskoleutbildning inom pedagogik och utbildning till 63 procent av motsvarande inkomst för dem med en högskoleutbildning inom teknik och tillverkning 1995. Denna andel låg på 61 procent 2008. Motsvarande andelar för personer med en utbildning inom humaniora och konst uppgick till 53 respektive 52 procent.

Det är något förvånande att glappen mellan inkomsterna för olika utbildningsinriktningar inte minskar över tid. Det kan tyckas vara naturligt att blivande akademiker anpassar sina utbildningsval efter vilket utfall på arbetsmarknaden som respektive utbildning ger. Om de som väljer inriktningar inom humaniora och konst endast tjänar hälften så mycket som de som väljer tekniska inriktningar borde fler söka sig till de tekniska utbildningarna. På det sättet borde utbudet av tekniker öka och utbudet av högskoleutbildade inom humaniora och konst minska. I förlängningen skulle en sådan utveckling leda till att lönerna kunde hållas nere för teknikerna och pressas upp för humanisterna. Men någon sådan trend kan vi alltså inte se i utvecklingen av förvärvsinkomsterna.

En möjlig förklaring skulle kunna vara att tidsintervallet är för kort. Det vill säga att studenterna har börjat att anpassa sina utbildningsval men eftersom de genomsnittliga förvärvsinkomsterna gäller alla (även de som varit länge på arbetsmarknaden) syns det ännu inga tecken på förändring.

Vi har därför sammanställt Högskoleverkets uppgifter om antalet förstahandssökande till program inom de olika utbildningsinriktningarna. Uppgifterna sträcker sig bakåt till 2002.

Figur 10. Förstahandssökande till program inom olika utbildningsinriktningar

Källa: Högskoleverket.

Som framgår av diagrammet ovan har ansökningarna till program inom samhällsvetenskap, juridik, handel och administration ökat under 2000-talet. I övrigt har det inte skett några stora förändringar mellan de olika utbildningsinriktningarnas popularitet och det går inte att se någon tydlig trend mot att utbildningsvalen anpassas efter var möjligheterna på arbetsmarknaden är bäst. Enligt vår tidigare analys var den förväntade inkomsten högst inom teknik och tillverkning medan den var lägst inom humaniora och konst samt inom pedagogik och lärarutbildning. Under 2000-talet har visserligen förstahandsansökningarna till program inom teknik och tillverkning ökat med 1700 personer samtidigt som ansökningarna till lärarutbildningarna minskat. Men inom humaniora och konst har ansökningarna ökat med hela 2100 personer. Det innebär att förstahandsansökningarna till utbildningar inom humaniora och konst ökat med nästan 50 procent under 2000-talet. Motsvarande ökning inom teknik och tillverkning har stannat vid 8 procent. Slutsatsen är därför att vi inte kan se något tydligt tecken på att ungdomarna anpassar sina utbildningsval efter efterfrågan på arbetsmarknaden.

Hur stort är då detta problem? Det skulle kunna hävdas att det inte gör någonting och att intresset måste få styra utbildningsvalen. Så länge som individerna är nöjda med sina lägre inkomster bara de får arbeta med det som de är intresserade av är ingen skada skedd. Men med ett sådant resonemang bortser vi ifrån att en stor del av studierna bekostas av skattemedel. Dessutom utgår ett sådant argument från att blivande studenter gör medvetna val. Vidare måste skattebetalarna finansiera kostnader för den arbetslöshet som uppstår när många ungdomar utbildas inom områden där det inte finns en tillräcklig efterfrågan på arbetskraft.

Som exempel kan nämnas att den genomsnittliga förvärvsinkomsten för svenskar med minst tre års högskoleutbildning inom teknik och tillverkning låg på 395 000 kronor 2008, medan motsvarande inkomst för personer med utbildning inom humaniora och konst låg på 206 000 kronor. Eftersom det svenska skattetrycket ligger på cirka 46 procent innebär det att de offentliga skatteintäkterna är nästan 90 000 kronor högre per år för dem som utbildat sig inom teknik och industri jämfört med humaniora och konst. Till det kommer att de offentliga bidragssystemen har betydligt större utgifter för personer med en utbildning inom humaniora och konst. Som framgick i Figur 8 var 87 procent av dem med en utbildning inom teknik och tillverkning förvärvsarbetande 2008. Inom humaniora och konst var motsvarande andel 76 procent. Det vill säga nära en fjärdedel av alla högskoleutbildade inom humaniora och konst försörjer sig på andra sätt än genom arbete.

Eftersom cirka 90 000³⁰ personer årligen påbörjar en högskoleutbildning är det uppenbart att felaktiga utbildningsval blir kostsamma för samhället. Frågan är då varför inte studenterna anpassar sina utbildningsval till efterfrågan på arbetsmarknaden. Trots stora inkomstskillnader mellan olika inriktningar är andelen som söker till de olika utbildningsinriktningarna i det närmaste konstant.

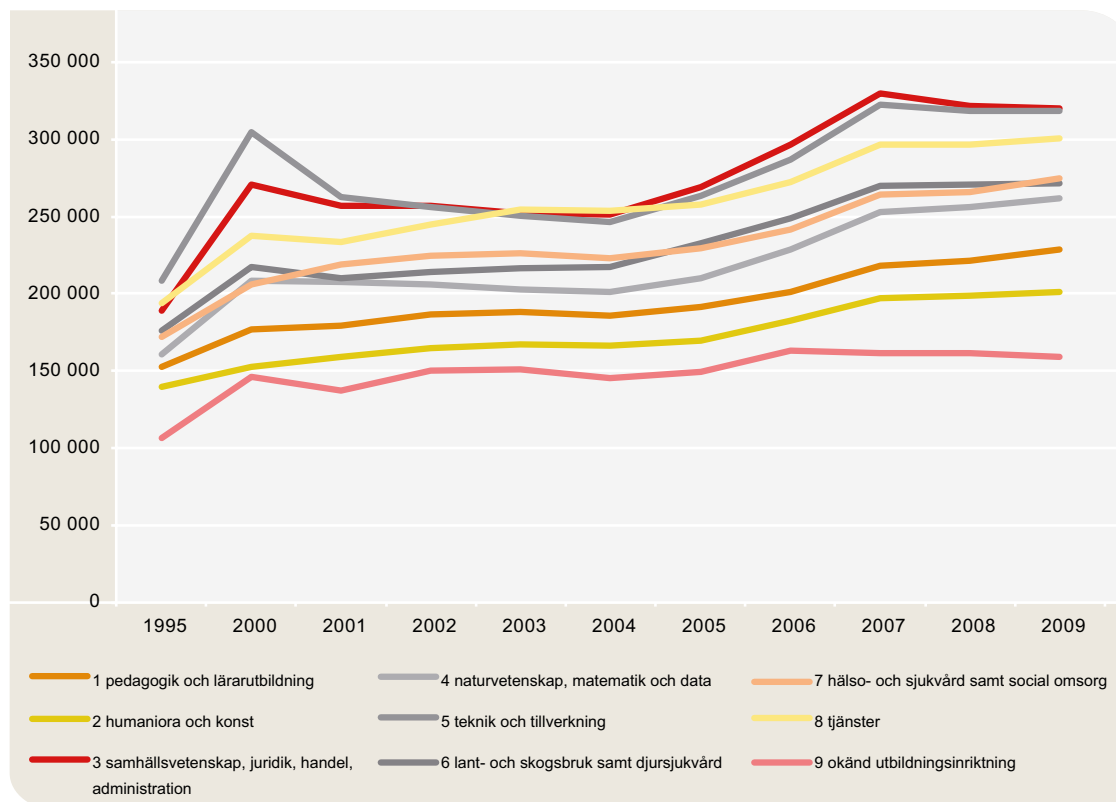
En förklaring är att inkomstskillnaderna inte ger hela bilden av det förväntade utfallet på arbetsmarknaden. Exempelvis är det företrädesvis kvinnor som söker utbildningsinriktningarna pedagogik och lärarutbildning, humaniora och konst samt hälso- och sjukvård. Inom dessa områden finns ett stort antal deltidstjänster som drar ned förvärvsinkomsterna. Samtidigt är deltidsarbetet i många fall självvalt och möjligheten till deltidsarbete kan därmed vara attraktivt. Men inkomstskillnaderna beror inte bara på deltidsarbete. Det finns stora löneskillnader mellan civilingenjörer och exempelvis bibliotekarier och museitjänstemän.

En annan orsak till att mönstren i utbildningsvalen ser ut som de gör är att skatter och transferringar utjämnar skillnader i förvärvsinkomster så att de blir mindre tydliga. Det är de disponibla inkomsterna som är viktigast för individen och inte bruttolönen.

³⁰ Högskoleverket.

Vi har därför beställt uppgifter över den genomsnittliga disponibelinkomsten för personer med minst tre års högskoleutbildning inom de olika utbildningsinriktningarna. Som framgår av diagrammet nedan har disponibelinkomsterna utvecklats i ungefär samma takt i de olika inriktningarna. Det är som förväntat mindre skillnader mellan disponibelinkomsterna än mellan förvärvsinkomsterna. Exempelvis uppgick de genomsnittliga förvärvsinkomsterna för de med en utbildning inom humaniora och konst till endast 52 procent av förvärvsinkomsterna för dem med en utbildning inom teknik och tillverkning 2008. Ser vi till disponibelinkomsterna är andelen 63 procent.

Figur 11. Disponibelinkomst för personer med minst tre års högskoleutbildning i olika utbildningsinriktningar.

Källa: SCB.

Att skillnaderna är mindre när det gäller disponibelinkomsterna beror alltså på bland annat höga marginalskatter och offentliga transfereringar. Med lägre marginalskatter skulle signalen till ungdomar som står inför ett utbildningsval bli tydligare. Samtidigt finns det tydliga skillnader även när det gäller disponibelinkomsterna och det är inte säkert att enbart skattesänkningar skulle avhjälpa problemen med felaktiga utbildningsval. I ett senare avsnitt i denna rapport går vi igenom olika reformer som skulle hjälpa ungdomarna att göra val som är mer anpassade till arbetsmarknaden.

5. Utbildningstid och utbildningsval

Vi vet att vi i Sverige inte etablerar oss på arbetsmarknaden förrän vi uppnått en ålder av 28 års ålder, vilket alltså är högst i världen.³¹ Vi vet också att vi inte verkar drivas av ekonomiska incitament när vi väljer om och vad vi ska studera. I det här kapitlet går vi igenom hur lång tid studenter tar på sig att påbörja och slutföra sina studier, uppdelat på olika utbildningsinriktningar.

För den genomsnittlige personen passerar nio år från att gymnasiet avslutas till att vi etablerar oss på arbetsmarknaden. Naturligtvis kan stora delar av de nio åren härledas till akademiska studier. Men vi vet inte var någonstans i kedjan som förseningen uppstår eller varför. Därför uppdrog vi åt SWECO att undersöka detta närmare (se s.15 för vidare förklaring).³²

Några övergripande resultat är att tiden innan högskolestudierna sätter igång tenderar att bli kortare ju längre de påföljande studierna är. Vidare visar det sig att tiden fram till en relevant examen blev längre under undersökningsperioden, något som bekräftar att många studenter dröjer sig kvar i studier när arbetsmarknaden sviktar. Dessutom visar det sig att alltför många över huvud taget inte kan dra någon nytta av sin utbildning. I det här kapitlet följer en närmare beskrivning av slutsatserna i Sweco:s rapport.

Tabell 5. Tidsåtgång treåriga utbildningar

	Avslut gymnasium	Start högre utbildning	Examinering	Etablering på arbetsmarknad
Pedagogik och lärarutbildning	18,9 (19,0)	23,6 (21,1)	29,1 (25,1)	30,2 (26,2)
Humaniora och konst	19,0 (19,0)	21,9 (20,6)	29,5 (26,0)	31,2 (28,0)
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	19,0 (19,0)	22,4 (20,6)	29,1 (25,9)	30,4 (27,3)
Naturvetenskap, matematik och data	19,0 (19,0)	23,1 (20,9)	29,7 (25,9)	30,9 (27,1)
Teknik och tillverkning	19,1 (19,0)	22,8 (20,7)	28,0 (25,1)	29,2 (26,4)
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	18,8 (-)	26,0 (-)	34,0 (-)	34,4 (-)
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	19,0 (19,0)	24,9 (21,2)	29,9 (25,3)	30,9 (26,2)
Totalt	19,0 (19,0)	23,5 (20,9)	29,2 (25,4)	30,3 (26,6)
<i>Rak väg</i>	19,0	19,0	22,0	23,0

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

Tabellen visar att det i genomsnitt tar 7,6 år för den yngre delen (inom parentes i tabellen) av populationen att ta sig igenom utbildningen och ut på arbetsmarknaden. Det varierar dock kraftigt. Medan de som läser utbildningar inom pedagogik och hälso- sjukvård klarar dessa på drygt sju år så tar det hela nio år för en person som väljer att studera humaniora och konst att slutföra sina utbildningar, dvs. nära 30 procent längre tid. Inom denna utbildningsinriktning tar studenterna längst tid på sig att slutföra sin utbildning, 5,4 år samt hela två år för att efter examen etablera sig på arbetsmarknaden. Stora delar av den förlängda tiden under utbildningen kan nog härröras till studieuppehåll och byte av inriktning (det är orimligt att skillnaden skulle kunna förklaras med så stora variationer i svårighetsgrad mellan utbildningarna) men frågan är varför detta varierar så stort mellan utbildningarna. De största variationerna mellan inriktningarna återfinns i tiden mellan examen och arbetsmarknadsetablering – det tar 0,9 år för personer inom hälso- och sjukvård och hela 2 år för den som läst humaniora och konst.

³¹ Här används definitionen att 75 % av en årskull ska vara i arbete. Sweco utgår från inkomst i sin analys, varför åldersuppgifterna inte kommer att vara helt jämförbara.

³² Sweco:s rapport återfinns i sin helhet på Svenskt Näringslivs webbplats.

Vidare visar det sig finnas väldigt stora variationer i hur många som faktiskt hittar ett relevant arbete inom fem år efter examen. I genomsnitt är det 11 procent av alla som tagit en treårig examen som inte har lyckats etablera sig inom fem år men inom humaniora och konst är det så mycket som en tredjedel (se nedan).

Tabell 6. Etablering på arbetsmarknaden, treåriga utbildningar

	Glappet mellan examen och etablering på arbetsmarknaden, i år	Andel som ej etablerat sig på en relevant arbetsmarknad inom 5 år i procent
Pedagogik och lärarutbildning	1,0 (1,1)	10,2 (10,5)
Humaniora och konst	1,7 (2,0)	31,9 (34,0)
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	1,3 (1,4)	13,4 (13,8)
Naturvetenskap, matematik och data	1,1 (1,2)	11,1 (12,0)
Teknik och tillverkning	1,2 (1,3)	10,2 (10,3)
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	0,4 (-)	0,0 (-)
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	0,9 (1,0)	7,9 (7,8)
Totalt	1,1 (1,2)	11,0 (11,2)

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

Motsvarande jämförelse av personer som väljer fyraåriga utbildningar ger en liknande bild (se nedan). Det tar närmare 10 år för personer inom konst och humaniora att etablera sig på arbetsmarknaden, att jämföra med drygt åtta år för den som inriktar sig mot teknik och tillverkning. Den senare gruppen snabbar på genom att börja studera tidigt, samt att det tar relativt kort tid från examen till jobb.

Tabell 7. Tidsåtgång fyraåriga utbildningar

	Avslut gymnasium	Start högre utbildning	Examinering	Etablering på arbetsmarknad
Pedagogik och lärarutbildning	19,0 (19,0)	23,2 (20,6)	32,5 (26,7)	33,7 (28,0)
Humaniora och konst	19,0 (19,0)	21,8 (20,6)	30,2 (27,2)	31,8 (28,9)
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	19,1 (19,1)	21,0 (20,3)	27,7 (26,3)	29,0 (27,5)
Naturvetenskap, matematik och data	19,1 (19,1)	21,4 (20,3)	28,1 (26,3)	29,3 (27,4)
Teknik och tillverkning	19,1 (19,1)	20,4 (19,9)	27,1 (26,1)	28,0 (27,1)
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	19,1 (19,1)	20,5 (20,3)	26,6 (26,2)	27,7 (27,4)
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	19,2 (18,9)	23,7 (20,3)	35,6 (27,3)	36,4 (28,2)
Totalt	19,1 (19,1)	21,5 (20,2)	29,2 (26,3)	30,3 (27,5)
<i>Rak väg</i>	19,0	19,0	23,0	24,0

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

Även bland andelen som läser fyraåriga utbildningar kvarstår en hel del examinerade som inom fem år inte lyckas etablera sig på arbetsmarknaden. Personer som läst humaniora och konst har svårast även här men annars förändras vissa mönster (vilket kan ha att göra med branschspecifika avvikelser, se Sweco:s rapport).

Tabell 8. Etablering på arbetsmarknaden, fyraåriga utbildningar

	Glappet mellan examen och etablering på arbetsmarknaden, i år	Andel som ej etablerat sig på en relevant arbetsmarknad inom 5 år i procent
Pedagogik och lärarutbildning	1,2 (1,4)	9,6 (11,8)
Humaniora och konst	1,6 (1,8)	28,8 (28,1)
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	1,3 (1,3)	11,4 (10,9)
Naturvetenskap, matematik och data	1,1 (1,2)	11,6 (11,3)
Teknik och tillverkning	0,9 (1,0)	7,7 (7,6)
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	1,2 (1,2)	7,8 (7,5)
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	0,8 (0,9)	10,6 (14,0)
Totalt	1,1 (1,2)	10,7 (10,7)

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

Slutligen görs också en motsvarande analys för individer som läser femåriga utbildningar. Där finns tyvärr inte underlag för samtliga inriktningar. Dock återfinns även här en hel del fördröjningar. Medan den raka tiden är sex år från gymnasiet till arbetsmarknaden så tar det i genomsnitt 9 år i verkligheten, en fördröjning med 50 procent. Fördröjningen är störst bland samhällsvetare och lägst inom hälso- sjukvård.

Tabell 9. Tidsåtgång femåriga utbildningar

	Avslut gymnasium	Start högre utbildning	Examinering	Etablering på arbetsmarknad
Pedagogik och lärarutbildning	-	-	-	-
Humaniora och konst	-	-	-	-
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	19,1 (19,1)	22,3 (20,9)	34,5 (28,3)	35,4 (29,5)
Naturvetenskap, matematik och data	-	-	-	-
Teknik och tillverkning	19,1 (19,1)	19,9 (19,9)	27,1 (27,1)	28,3 (28,3)
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	19,1 (19,1)	20,7 (20,5)	27,3 (27,0)	28,2 (27,9)
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	19,2 (19,1)	20,5 (20,1)	28,2 (27,1)	29,0 (27,8)
Totalt	19,1 (19,1)	20,9 (20,2)	29,5 (27,2)	30,2 (28,1)
<i>Rak väg</i>	19,0	19,0	24,0	25,0

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

Eftersom det finns för få observationer bland de femåriga utbildningarna för att göra en fullständig analys så faller tre inriktningar bort även i beräkningen av hur många som inte etablerat sig på arbetsmarknaden inom fem år. Totalt har 4,2 procent av dem med femåriga examina inte etablerat sig, se tabell nedan.

Tabell 10. Etablering på arbetsmarknaden, femåriga utbildningar

	Glappet mellan examen och etablering på arbetsmarknaden, i år	Andel som ej etablerat sig på en relevant arbetsmarknad inom 5 år, i procent
Pedagogik och lärarutbildning	-	-
Humaniora och konst	-	-
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	0,9 (1,1)	5,0 (5,1)
Naturvetenskap, matematik och data	-	-
Teknik och tillverkning	1,2 (1,2)	6,6 (6,6)
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	0,9 (0,9)	7,6 (7,3)
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	0,7 (0,8)	3,6 (3,8)
Totalt	0,8 (0,8)	4,1 (4,2)

Källa: SCB samt Sweco Eurofutures beräkningar

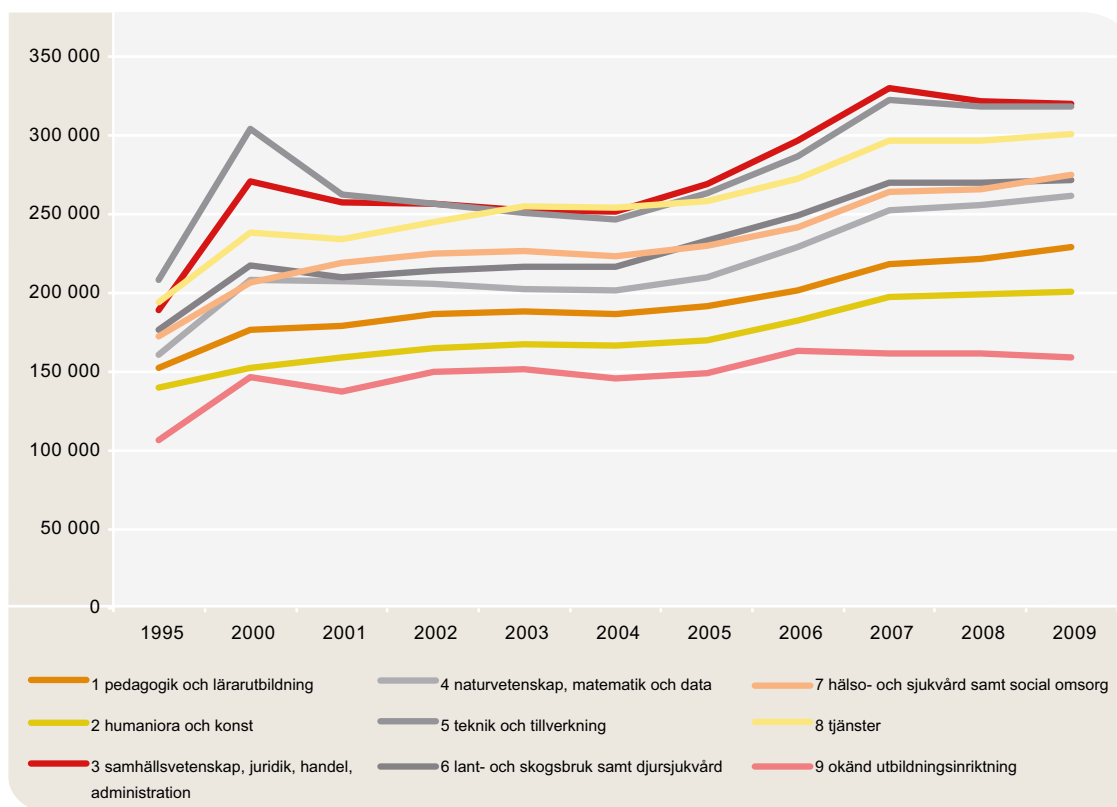
I snitt tar det till 27,3 års ålder innan en genomsnittlig person ur den snävare, yngre populationen har nått arbetsmarknaden³³, men tidsåtgången varierar väldigt mycket beroende på utbildningsval. Sammantaget förefaller samhällsvetare och personer inom humaniora och konst ha längst väg att gå från gymnasiet till arbete, oavsett utbildningslängd. Det är orimligt att tro att detta skulle ha med utbildningarnas svårighetsgrader att göra och svaret får sökas någon annanstans. Det är också ca tre gånger så hög risk att en person med examen inom humaniora och konst inte etablerar sig alls på en relevant arbetsmarknad inom fem år, än för personer med andra utbildningsinriktningar.

³³ Se Sweco, s. 25.

5.1 FRAMTIDEN GÖR SIG PÅMIND

Vi såg alltså i föregående kapitel att blivande studenter som gör sina studieval inte blir särskilt påverkade av förväntad framtida inkomst när de gör sina val. Däremot verkar det enligt uppgifterna i detta kapitel vara så att vi under studietiden påverkas desto mer av framtiden. I tabellen nedan framgår årslöner för olika akademiskt utbildade personer i Sverige, i snitt över ett antal år. Det är tydliga löneskillnader där teknik och tillverkning (dvs företrädesvis ingenjörer) ligger i topp och humaniora och konst ligger i botten. Lågt ligger även yrken där majoriteten efter examen jobbar i offentlig sektor, dvs lärarutbildning och hälso- sjukvård. För att förtydliga tittar vi igen på Figur 9.

Figur 12. Disponibel inkomst för personer med minst tre års högskoleutbildning i olika utbildningsinriktningar.

Källa: SCB.

Personer utbildade inom humaniora och konst har alltså den allra lägsta genomsnittliga inkomsten. Dessutom är det en grupp som tar mycket lång tid på sig att slutföra sina utbildningar – 5,4 år för en treårig utbildning och 6,6 år för en fyraårig utbildning (se ovan). Samma grupp har dessutom det allra största glappet mellan examen och etablering på arbetsmarknaden *samt* den i särklass högsta andelen personer som inte alls har etablerat sig på en relevant arbetsmarknad inom fem år efter examen (vilket är fallet för en tredjedel av de examinerade inom området). Arbetsmarknaden verkar onekligen kärv för personer med den här utbildningen. En inte orimlig tolkning är att låga förväntningar på framtidens inkomster och jobbchanser påverkar befintliga studenter på så sätt att de inte upplever det som varken särskilt attraktivt eller bråttom att börja arbeta.

Personer med pedagogik- och lärarutbildning har också låga inkomster i förhållande till andra grupper, men de är inte särskilt långsamma genom studierna. Här verkar alltså inte låga framtida inkomster ha en negativ inverkan på genomströmningen. Det tyder på att effekten av hög chans till sysselsättning är starkare, lärare har relativt liten arbetslöshetsrisk. Den tryggheten kan verka lockande för lärarstudenter, och motverka inkomsteffekten. Samma samband tycks kunna utläsas vad gäller gruppen med utbildning inom hälso- och sjukvård samt social omsorg. Effekten av den lägre inkomsten suddas ut något av den stora sannolikheten att hitta ett relevant jobb.

De som går en teknik- och tillverkningsutbildning får jobb snabbt efter avslutad examen, och de är också relativt snabba med att läsa färdigt utbildningen. Här kan de vara sporrade av en hög framtida inkomst.³⁴

En slutsats av resultatet, både av det statistiska materialet från SCB samt från Sweco, är att svenska blivande studenter inte tar särskilt stor hänsyn till framtida avkastning av sitt studieval. Gissningsvis är det andra saker som får styra, däribland förstås intressen, och det innebär att man varken överväger vikten att börja läsa snabbare efter gymnasiet eller av att göra ett studieval där de framtida jobbmöjligheterna och inkomster verkar goda. Däremot börjar sådana faktorer ge sig till känna under studietiden, då man kommer till insikt om den framtida arbetsmarknaden genom exempelvis äldre bekanta eller tidigare studenter. Då är framtiden varierande attraktiv och dessutom på ett mindre avstånd – och utefter den nya informationen gör man rationella val av huruvida man vill skynda sig att komma ut på arbetsmarknaden eller lika gärna dröjer kvar på universitetet ett tag till.

³⁴ Vad gäller den femåriga utbildningen inom området tar gruppen dock ganska lång tid på sig. En förklaring som står att läsa i Sweco:s rapport är att längre utbildningar, t ex till civilingenjör, ofta innefattar en sabbatstermin. Dessutom så ingår ett omfattande examensarbete under civilingenjörernas sista termin vilket kan dra ut på tiden.

6. Lösningar från två håll

Det är sedan tidigare känt att unga personer i Sverige tar lång tid på sig att genomgå högre utbildning och etablera sig på arbetsmarknaden. Det är också välkänt att unga har stora svårigheter att hitta jobb: arbetslösheten bland landets 15-24-åringar tillhör Europas högsta. Vi har i den här rapporten slagit fast hur omfattande den långsamma genomströmningen är – nära 70 000 sysselsatta går vi årligen miste om genom att högskolestudenter skjuter upp sitt arbetsmarknadsinträde allt högre upp i åldrarna – motsvarande dryga 40 procent av alla arbetslösa unga. Detta kostar förstås samhället stora summor pengar men paradoxen är att det dessutom är kostsamt för de personer som väljer att fördröja sitt yrkesverksamma liv – och ändå består problemet. Vi har sett att ekonomiska incitament väger relativt lätt i valet till högskolan – men också att betydelsen ökar under studietiden. Därför tar personer som läser på arbetsmarknaden mindre efterfrågade utbildningsprogram längre tid på sig med sina studier.

Det kan alltså tyckas mer rationellt för unga, av en mängd olika skäl, att dröja kvar lite i utbildningssystemet eller att skjuta upp studiestarten istället för att så tidigt som möjligt sätta igång sin karriär. Det vore dock värdefullt både för samhället och individen om kunskap om framtiden fanns och användes redan i valet till högskolan – ekonomiskt tjänar man nämligen på att börja studera snabbare och göra klart studierna i tid.

Att öka sysselsättningen är en central pusselbit för att kunna lösa det finansieringsproblem av framtidens välfärd som vi står inför med en allt äldre befolkning. Kontinuerligt hög sysselsättning är också helt nödvändigt för en varaktig tillväxt. Därmed är det ett viktigt steg på vägen att tidigarelägga arbetslivsinträdet. Samtidigt verkar det alltså inte särskilt lockande för unga (blivande) akademiker att börja arbeta tidigt. Det verkar fattas incitament för det, och den svåra frågan är därmed hur sådana incitament skapas. Nedan följer ett antal tänkbara alternativ.

Arbetsmarknaden måste förbättras

För att unga överhuvudtaget inte ska lockas in i högre studier som de inte har intresse av så måste det finnas reella alternativ. Det innebär att ungas situation på arbetsmarknaden måste förbättras kraftigt. Idag verkar ungdomsarbetslösheten permanentad på 20-25 procent och det är inte hållbart. Vi behöver ett antal kraftfulla åtgärder. För det första måste det lokala företagsklimatet bli bättre. Undersökningar visar att om alla kommuner hade lika bra företagsklimat som den bästa kommunen så hade betydligt fler arbetstillfällen funnits.³⁵ För det andra måste det bli ett stopp för ökade ingångslöner – det innebär bara högre murar runt arbetsmarknaden och stänger ute personer som saknar erfarenheter. För det tredje behöver vi ett modernare anställningsskydd som på ett bättre sätt låter kompetensen vara avgörande vid anställning och uppsägning, så att unga inte alltid är de första att lämna en arbetsplats vid arbetsbrist. Det är idag fastställt i forskningen att strikt anställningsskydd missgynnar bland annat unga på arbetsmarknaden³⁶, vilket också syns i varselstatistik och i att unga löper en förhöjd arbetslöshetsrisk³⁷. Till sist måste också skolan förbättras. Det är inte acceptabelt att 25 procent av eleverna går ut gymnasiet utan fullständiga betyg. Ett bra verktyg är ökad samverkan mellan skola och näringsliv, inte minst för att ge skoltrötta elever en insyn i det väntande arbetslivet.

³⁵ Jansson, 2011.

³⁶ Skedinger (2010) s.106.

³⁷ SCB: Fokus på näringsliv och arbetsmarknad (2007).

Studiemedel efter utbildningsinriktning

Studiestödet är väldigt centralt eftersom det ofta är högskolestudenternas primära inkomstkälla. Därmed har dess storlek och utformning rimligen stor inverkan på studenters beteende; hur länge de studerar, vilka studieval de gör och huruvida de arbetar vid sidan av sina studier. Ett exempel är att man valde att begränsa antalet terminer med studiestöd till 12, för att begränsa möjligheterna att studera utan mål och syfte. Studieskulder följer med akademikern under stora delar av livet. En möjlighet skulle därför kunna vara att styra lånedelen efter beräknad avkastning på olika utbildningar. Man kan också tänka sig göra ett sammanslaget mått där man tittar till flera faktorer som exempelvis om man klarar sin utbildning inom avsatt tid, hur lång tid det tar att få ett relevant/kvalificerat jobb och vad man har för inkomst. Civilingenjörer har betydligt större sannolikhet att hitta jobb än humanister – trots detta viker inte ansökningarna till konst- och humaniorautbildningar. Skulle man belönas med lägre studielån och högre bidrag om man läser en av arbetsmarknaden efterfrågad utbildning så skulle kanske fler välja bristyrken. Syftet är alltså att inkorporera samhällsekonomiska utfall i studiemedlen för att de på så vis ska ingå i de överväganden som blivande studenter gör. Det skulle vara ett effektivt signalsystem som inte hindrar någon från att läsa sitt favoritämne men som uppmuntrar personer att läsa något som både de själva och samhället kan dra nytta av.

Avskrivning av delar av studiemedlet vid snabb examen

En annan variant vore att använda studiemedlet till att uppmuntra snabbare genomströmning specifikt genom att avskriva delar av studieskulden vid examen inom utsatt tid. Det skulle förstås framstå som fördelaktigt att avsluta studierna inom rimlig tid och säkert vara någorlunda effektivt. En nackdel är sannolikt att det är svårt att finna rätt nivå på avskrivningarna – antingen blir det för kostsamt eller så är inte erbjudandet tillräckligt lockande.

Högskolornas incitament – anslagssystemet

Svenskt Näringsliv förespråkar ett reformerat anslagssystem till högskolor och universitet där det vägs in hur många studenter som får ett kvalificerat jobb efter examen. Idag styrs anslagen efter dels hur många studenter som är registrerade på utbildningarna, dels hur många studenter som tar sina poäng. Kvantitet råder framför kvalitet.

Dagens system ger incitament till att hitta på utbildningar som drar många studenter. Ungefär 20 studenter brukar behövas för att en utbildning ska kunna finansieras via anslagen och eftersom lärosätena är fria att omfördela pengar mellan utbildningar så får stora utbildningar finansiera utbildningar dit få personer söker sig. Ett resultat av detta är så kallade hobbykurser och kurser som ofta ges på distans och som kostar lite pengar att genomföra och därmed kan fungera som kassakor för universiteten. Kursen Harry Potter och hans världar är en av de mest sökta kurserna på Linnéuniversitetet i sommar, men nyttan för framtiden kan diskuteras., precis som kurserna Ortsnamn, Lycka och elände eller Svampkunskap. Pengarna används sedan för att finansiera utbildningar som få söker sig till men som ändå kräver stora resurser i form av personal- och lokal-kostnader. Systemet blir mer en arbetsmarknadsåtgärd än något som främjar kvalitet och bör därför reformeras.

Samverkan och information

Det finns tydliga fördelar av att utbilda sig på lärosäten med tydlig samverkan med det regionala arbetslivet. Undersökningar visar att studenter med hög grad av samverkan har större sannolikhet att hitta jobb och också har större möjligheter till bättre löner. Det kan handla om praktik, mentorskap eller sommarjobb under studietiden, men också om att näringslivet får vara med och utforma utbildningen så att den följer arbetsmarknadens behov. Det är också centralt att det finns bra och tydlig information till dem som ska välja utbildning vilka framtidsutsikter som finns. Hur stor är chansen till jobb, till adekvat jobb, hur hög blir din lön, och så vidare.

Privata universitet

De allra flesta högskolor och universitet i Sverige är statliga, undantaget bl a Chalmers Tekniska Högskola, Högskolan i Jönköping och Handelshögskolan i Stockholm. En vinst med privata, från staten fristående universitet är att egna idéer, kreativitet och mångfald kan få större utrymme och därmed bidra till högre kvalitet på undervisningen. Fristående lärosäten kan också välja att profilera sig på olika sätt vilket gynnar studenter med olika mål med sin utbildning.

Idag är det i teorin fritt för andra aktörer än staten att starta universitetsutbildning men i praktiken sker det inte. Högskoleverket kvalitetsprövar och granskar huruvida eventuella privata aktörer uppfyller kraven för examinationsrätt gällande högre utbildning. Dessa resulterar nästan alltid i avslag med motivationen att förutsättningar saknas. Utbildningsdepartementet ska sedan godkänna ansökan men går i allmänhet på Högskoleverkets bedömning.

Det kan delvis vara ett resultat av att examinationsrätten ofta är kopplad till anslag. Även om ingen säger att anslagen ska vara kopplade till examinationsrätten har det hittills i princip aldrig hänt att de inte är det.

Det vore även önskvärt att utländska universitet etablerade sig i Sverige. Tyvärr har vi ännu inte sett den utvecklingen i Sverige, trots att det sker i andra länder. Frågan är vilka hinder som utländska universitet upplever.

Skatterna

Tidigare i rapporten har vi diskuterat de låga incitamenten som enskilda studenter har att snabbt avsluta sina högskolestudier. Lönen är förhållandevis låg och skatterna är progressiva. Redan vid en ganska genomsnittlig månadslön är marginalskatten över 50 procent. Sverige är ett av de länder inom OECD som har allra lägst avkastning på högre studier, och att få tillbaka mindre än hälften av en löneökning är rimligen inte något som lockar ut studenter i arbetslivet snabbare. Marginalskatterna måste därför sänkas, exempelvis genom ett borttagande av värnskatten eller en ordentlig sänkning av den statliga inkomstskatten.

Referenser

Arbetsförmedlingens statistik

Högskoleverket, statistik

Högskoleverket, Årsrapport 2010

IFAU 2004, *Har ungdomsarbetslöshet långvariga effekter?* Rapport 2004:13, Oskar Nordström Skans

Kreicbergs utredning och opinion AB, *Europeiskt ungdomsindex*, Johan Kreicbergs

Lunds Universitet 2009, *Den dubbla vanmaktens logik*, Anna Angelin

Mind the Gap? Bertil Holmlund, Qian Liu och Oskar Nordström Skans, Cesifo working paper No 1792, 2006

OECD, Education at a glance 2010, Indicator A8

Per Skedinger, *Employment Protection and Legislation*, Edward Elgar Publishing, Inc (2010)

Policy Exchange, 2010, *More fees please?*

<http://www.policyexchange.org.uk/publications/publication.cgi?id=173>

Regeringen, Budgetpropositionen för 2011, Prop. 2010/11

Statistiska Centralbyrån 2007, *Fokus på näringsliv och arbetsmarknad*

Statistiska Centralbyrån, Arbetskraftsundersökningen

Statistiska Centralbyrån, Flödesstatistiken

Statistiska Centralbyrån 2009, *Trender och prognoser 2008*

http://www.scb.se/Pages/PublishingCalendarViewInfo____259923.aspx?PublObjId=8715

Statistiska Centralbyrån 2009, *Almedalen (publ.)*

Svenskt Näringsliv 2009, *Generationskampen om jobben*, Malin Sahlén och Johan Kreicbergs

Svenskt Näringsliv 2010, *En halv miljon i vänta-på-jobb*, Malin Sahlén

Svenskt Näringsliv 2011, *Högskolekvalitet 2011*

Svenskt Näringsliv 2011, *Mismatch*

Svenskt Näringsliv 2011, *Färre unga förtidspensionärer med fler jobb i privat sektor*, Li Jansson

Vad förklarar svenska universitetsstudenters höga examensålder, Bilaga 3 till LU2011, Roope Uusitalo,

